

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Навчально-науковий інститут української філології та журналістики
Кафедра української мови

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
з теми

ЛОКАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ НОВЕЛІСТИКИ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми
Середня освіта. Українська мова і література
спеціальності 014 Середня освіта
(за предметними спеціальностями)
предметною спеціальністю
014.01 Середня освіта. Українська мова і література
денної форми здобуття вищої освіти
Лаврентієва Анна Сергіївна
Керівник: Беркещук І.С.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови
Рецензент: Галайбіда О.В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МОВНО – СТИЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ У НОВЕЛАХ В. СТЕФАНИКА	6
1.1. Особливості покутсько-буковинського діалекту на фонетичній, морфологічній та стилістичній основі	6
1.2. Стилiстична функція діалектизмів у творчості В. Стефаника.....	10
1.3. Особливості системи фразем у новелах письменника.....	13
Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ ДІАЛЕКТИЗМІВ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: КОРПУСНОБАЗОВАНИЙ ПІДХІД.....	22
2.1. Особливості діалектизмів новел В. Стефаника, які увійшли до останнього прижиттєвого ювілейного видання «Твори»	22
2.2. Діалектна лексика новели Василя Стефаника «Камінний хрест».....	27
2.3. Проблема дітовбивства та стилетворча роль локальних компонентів у новелі «Новина».....	33
Висновки до розділу 2.....	35
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В 10-11 КЛАСАХ.....	37
2.4. Дослідження творчості Василя Стефаника на уроках української літератури в 10-11 класах.....	37
2.5. Вивчення діалектної лексики на уроках української мови в 10-11 класах (на матеріалі новелістики Василя Стефаника).....	46
Висновки до розділу 3.....	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Діалектна мова – об’єктивне явище, зумовлене дією внутрішніх та зовнішніх чинників. Саме для неї властива тенденція до економії й уніфікації мовних засобів, до системності на всіх мовних рівнях, до розрізнення найменувань з різною внутрішньою формою та емоційно - експресивною маркованістю.

Процес взаємодії літературної мови і територіальних діалектів є постійним. У процесі взаємодії з літературною мовою діалектне мовлення може подекуди модифікуватися, але не зникати. Причому різні рівні діалектної системи неоднаково реагують на вплив літературної мови: якщо лексична система відкритіша для поширення інновацій, то, наприклад, фонетичний рівень зазнає впливу значно повільніше. Отже, на сьогодні діалектне мовлення сприймають як рівноправний вияв національної мови, тому все частіше піддають літературній обробці, а діалектизми є одним із джерел збагачення лексичної системи літературної мови. Вони виділяються на всіх рівнях мови – акцентуаційному, фонетичному, словотвірному, фразеологічному, лексичному та граматичному.

«Діалектологія (від грец. – наріччя, говір і – слово, вчення) – розділ мовознавства, що вивчає діалектну мову, її просторову варіативність і територіальну диференціацію, історію формування мовно територіальних утворень і окремих мовних явищ, співвідношення і взаємодію з іншими формами існування мови етносу – літературною, просторіччям, соціальними діалектами»[11] , тобто предметом вивчення діалектології є територіальні різновиди української мови в синхронному та історичному вимірах.

Творчість В. Стефаника – видатне, новаторське й до певної міри етапне явище в історії української мови та літератури. Письменник виступив оновлювачем української прози, майстром стислої соціально-психологічної новели, яка з кінця XIX століття посіла в літературі дуже важливе місце.

Щоб правильно оцінити Стефаникове слово, треба знати його мову, той діалект, яким він користувався і який він високо оцінював у своїй творчості. Діалект сам по собі не вадив популярності творів В. Стефаника. Це свого часу слушно відзначив ще І. Франко у статті «Літературна мова і діалект» (1907). Діалект «не був Стефаникові перешкодою в тому, щоб він зробився почесним і улюбленим письменником усієї України» [45, с. 230]. Також І. Франко назвав його «абсолютним паном форми».

Про мову творів цього письменника нашими вченими мовознавцями і літературознавцями висловлено багато суперечливих думок. В останній час говорять про «стилізацію» діалектів та про безперечну літературність мови в творах цього видатного західноукраїнського письменника. П. Горецький відзначає: «... Стефаник у своїх творах цілком зберігає місцеву діалектну лексику в мові персонажів» [10, с. 129]. До цього правильного спостереження треба додати, що діалектну лексику він зберігає свідомо і не тільки в мові персонажів, але й у своїй авторській мові, причому використовує не лише лексичні діалектизми, але й фонетичні, морфологічні і синтаксичні.

Мовознавці й літературознавці згодні з тим, що мова персонажів у творах В. Стефаника – діалектна (покутська говірка). Немає також розходжень у тому, що мова персонажів займає в творах більше місця, ніж мова самого автора, яка часто зводиться до мінімуму виступів.

І. Франко, мов справжній фахівець-діалектолог, відзначив, що в покутському діалекті «більше схожості із загальною літературною мовою, ніж у гірських гуцульських говірках» [45, с. 231]. Оригінальний і глибоко поетичний талант прогресивного письменника В. Стефаника зумів на базі покутського діалекту створити картини – шедеври художньої літератури і забезпечити їм всенародну славу.

У публіцистичних статтях, перекладах, спогадах і листах мова В. Стефаника збігається з галицьким різновидом української літературної мови. Тогочасною літературною мовою В. Стефаник, без сумніву, добре володів та знав також наддніпрянський різновид літературної мови. Новели В. Стефаника

збагатили художню літературну мову, внесли у свідомість читача реалії, пов'язані з побутом покутського селянина його доби.

Об'єкт дослідження– новели В. Стефаника.

Предмет дослідження– локальні компоненти новел В. Стефаника.

Мета роботи: зробити комплексний аналіз художньої мови новел В. Стефаника. Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- розкрити взаємозв'язок української літературної мови та діалектної;
- окреслити особливості покутсько-буковинського діалекту;
- проаналізувати на прикладі конкретних творів Стефаника діалектну лексику та систему фразеологізмів;

Методи дослідження: описовий, компонентний і контекстний методи.

Практичне значення. Матеріали нашого дослідження можуть бути використані під час вивчення творчості В. Стефаника на практичних заняттях із української мови як у вищих навчальних закладах, так і в загальноосвітніх школах, допоможуть у написанні учнівських рефератів, повідомлень та творів. Функціонально-семантична сфера фразеологічних одиниць письменника допоможе в оновленні змістового запасу фразеологічних словників.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, 3 розділів, що містять підрозділи, висновків та списку використаної літератури (55 позицій). Загальний обсяг роботи – 59 сторінок, із них – 54 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1. МОВНО – СТИЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ У НОВЕЛАХ В. СТЕФАНІКА

1.1. Особливості покутсько-буковинського діалекту на фонетичній, морфологічній та стилістичній основі

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі середньонаддніпрянського говору. Граматична будова, словниковий склад і фонетична система сучасної української літературної мови увібрала найбільше рис саме цього говору. Українська літературна мова засвоїла і синтезувала й окремі граматичні, фонетичні та лексичні особливості інших діалектів південно-східного наріччя, а також окремі риси говорів північного та південно-західного наріччя.

У XVIII–XIX століттях, у час формування української літературної мови, письменники часто використовували діалектизми без будь-якого спеціального художнього розрахунку, стихійно, як природну для того чи іншого автора форму висловлювання думок. Розвивається, удосконалюється українська літературна мова і на сучасному етапі, але не пориває своїх зв'язків з діалектами.

Діалект – різновид мови, якому властива відносна структурна близькість і який є засобом спілкування людей, об'єднаних спільністю території, а також елементів матеріальної і духовної культури, традицій, самосвідомості.

Діалекти поділяються на:

1. діалект племінний, який належить племені як етнічній групі людей, що входить до складу більш етнічної групи;
2. діалект професійний – різновид соціального діалекту, що об'єднує у мовному відношенні людей однієї професії чи одного роду занять;
3. діалект соціальний – діалект, що належить окремій соціальній групі;
4. діалект територіальний або місцевий – діалект поширений на певній території. Територіальний діалект ототожнюють з говором. Сукупність структурно близьких діалектів утворює наріччя, сукупність усіх наріч –

діалектну мову, що є однією з двох основних форм (поряд з літературною мовою) існування національної мови.

У межах наріччя діалект протиставляється іншим діалектам сукупністю ознак у звуковій, граматичній, словотвірній будові, лексиці, фразеології, хоч і має з ними спільні риси на різних структурних рівнях. Покутсько-буковинський діалект входить до південно-західної діалектної групи української мови, поширений в Івано-Франківській (південно-східні райони) і в Чернівецькій областях. На заході межує з гуцульським говором, на півночі з наддністрянським, а на сході з подільським говором. Складається з двох говіркових масивів – покутських і буковинських (основних) говірок. Покутський діалект у системі говорів південно-західного наріччя української мови посідає особливе місце. Особливість ця полягає в тому, що він характеризується не тільки йому властивими рисами, а становить систему говірок, перехідних між буковинськими, гуцульськими, бойківськими, наддністрянськими і подільськими. Покутсько-буковинський діалект поширений на сході Галичини (Покуття) та Буковині. Саме там народився і жив Василь Стефаник, тому мова його героїв відображає реальний мовний побут регіону.

В. Стефаник у своїй творчості розглядав діалект як один із основних художніх засобів, потрібний не тільки для створення необхідних образів, але й для відтворення специфічно мовними засобами типових обставин, серед яких відбувається дія.

Письменник добре знав народне життя і свідомо, зображуючи трагедію бідного селянства, добирав відповідні конфлікти, ситуації, характери. Це зумовило добір і характер лексики в його творах, значна частина якої є діалектна.

В. Стефаник цінно збагатив українську літературну мову елементами покутського говору. Цей говір у системі діалектів південно-західного наріччя посідає особливе місце – становить тип перехідних говірок між буковинськими, гуцульськими, бойківськими, наддніпрянськими й подільськими говірками.

Говірка села Русова найтісніше споріднюється з буковинськими говірками. Унаслідок своєрідного проміжного характеру покутського говору в системі західноукраїнських діалектів його риси зрозумілі й близькі для всього західноукраїнського населення. Мова творів В. Стефаніка виявляє діалектизми на всіх структурних рівнях, але вона не копіює говірки, а становить власне художнє поєднання говіркових особливостей з літературними.

В. Кобилянський зазначає, що діалектизми часто визначають неповно і дуже загально: «Говорячи про ці одиниці, звичайно, мають на увазі саме лексичні діалектизми, забуваючи про морфологічні та синтаксичні» [23, с. 53]. Діалектизми слід виділяти на всіх рівнях мови – акцентуаційному, фонетичному, словотвірному, фразеологічному, лексичному та граматичному. Тому, спираючись на дослідження Л. Булаховського, М. Жовтобрюха, А. Грищенка та інших вчених, доцільною вважається така класифікація:

- діалектизми лексичні (номінація деталей, явищ, предметів, реалій навколишньої дійсності згідно з мовною картиною населення певної території);
- фонетичні (орфоепічні особливості мовлення, специфіка вимови, звукові зміни у нормативній лексемі);
- морфологічні (особливості функціонування морфологічних категорій у межах загальноновживаних слів);
- етнографічні (назви реалій і понять, не поширюваних за межі певного говору);
- семантичні (лексеми, відмінні значенням від слів загальнонародної мови при їх звуковій ідентичності).

Першу групу становлять діалектизми – слова іншомовного походження, які з'явилися під впливом інших мов: польської, німецької, татарської, наприклад: *шіпка* – сарай, *файно* – гарно, *цізорик* – ніжик, *кримінал* – тюрма, *рихт* – правда, *жовнір* – солдат, *газда* – господар, *чічка* – квітка.

До другої групи належать діалектизми – слова місцеві. Серед цієї групи виділяють лексичні і морфологічні діалектизми.

Морфологічні діалектизми характеризуються певними діалектними морфологічними формами, наприклад: *житє, щастє, пустєк*.

Лексичні діалекти, у мові новел В. Стефаніка, становлять суто місцеві слова, наприклад: *вужевка* – шнур, *поривач* – кочерга, *бевка* – затірка, *пас* – пояс, *буката* – клопоть.

Лексичні діалектизми В. Стефаніка в основному відтворюють життя і побут селян Покуття. До них належать:

- назви предметів одягу: *камазелька* – жилетка; *дранка* – подерта сорочка; *катрання* – лахміття; *плахтина* – одежина.
- слова на позначення предметів домашнього вжитку: *решетина* – решето; *лакитки* – ласощі; *боханець* – буханка; *тайстра* – торба, *клуб* – клубок; *фіра* – віз.
- слова на позначення різних дій (дієслова): *чипіти* – стояти нерухомо; *глядіти* – дивитися; *рунтати* – красти; *вістувати* – сповіщати; *банувати* – сумувати; *перепудитися* – злякатися;
- діалектизми, які вживаються в побуті: *дуч* – яма; *чупер* – чуб, чуприна; *туск* – туга, жаль; *латюга* – голодранець; *гурба* – юрба; *бакурі* – хлопчаки; *володка* – колосок; *стрих* – горище; *хороми* – сіни; *борзенько* – швидко тощо.

Не менш важливе місце в художній мові В. Стефаніка посідають фонетико-морфологічні діалектизми. Фонетичні і морфологічні діалектні риси в новелах письменника надають мові місцевого колориту, емоційного звучання. Діалектні слова найчастіше вводяться до тексту твору з метою індивідуалізації й типізації мовлення героїв, їхньої мовленнєвої характеристики, з метою підкреслення мовного колориту зображуваного, належністю героя до певного побутового середовища, інколи з метою створення комічного враження .

1.2. Стилiстична функція діалектизмів у творчості В. Стефаніка

Художня література в усіх своїх жанрових відмінах естетизує різновиди, форми існування національної мови – літературну мову, діалекти, фольклорне

мовлення. Мовно-художня практика В. Стефаніка - особлива сторінка в історії української літературної мови: у новелах письменника відтворено образ оповідача з його говірковими інтонаціями, лексикою, фразеологією, синтаксисом. Покутська говірка входить у художній твір митця не як поодинокі лексичні, фразеологічні та інші вкраплення, а як суцільний звуковий текст і як форма мовного самовираження оповідача.

Доцільне використання діалектизмів у художньому тексті виявляється дуже ефективним засобом вираження, оскільки діалектне слово в словнику є літературним висловом із територіальним та письменницьким контекстом, а в тексті діалектне слово постає стилістичним елементом, експресивною одиницею, засобом художньо-образної концентрації [6].

Письменник наполегливо вивчав літературну мову: читав багато класики і молодих авторів (Павла Тичину, Максима Рильського, Володимира Сосюру), вчив вірші Шевченка напам'ять. Але коли намагався передати читачеві образ покутського селянина, головного героя переважної кількості його творів, то вкладав в його уста природну для нього мову – діалектну.

Покутський говір є рідним для Стефаніка. Так він розмовляв у дитинстві, а під час студентства ходив покутськими селами, збирав народний фольклор. Він добре розумів значення мови у зображенні персонажів, тому герої в нього різняться не тільки іменами чи становищем, але й кількістю діалектних вкраплень у діалозі.

Народна розмова, бесіда у новелах Стефаніка звучить не спрощено, а внутрішньо-органічно, передаючи оригінальність мислення, національний колорит, самобутній духовний світ персонажів.

Специфіка стилізованої В. Стефаніком говірки як засобу художнього зображення полягає в тісному переплетенні народнорозмовного і фольклорного джерела: мовні структури із замовлянь, прокльонів, голосінь, пісень, колядок органічно входять у діалогічно-монологічне мовлення персонажів, у невласне - авторську та авторську мову, наприклад: «Тої ночі сиділа на

подвір'ю стара мама та захриплим голосом заводила: « Відки тебе візирати, де тебе шукати?! Доньки, як зазулі, до неї говорили»»[«Виводили з села»].

Одна з характерних ознак національно - мовного самовираження, менталітету слова спостерігається в його небагатослівних пейзажних описах, у виборі художньо-мовної деталі для характеристики типу персонажа. Психологізмом наповнені пейзажні початки новел «Виводили з села», «Нитка», «Озимина».

Стилістичні особливості Стефаникових новел репрезентує особливий тип інтелектуальної психологічної прози, відмінної, скажімо, від прози М.Коцюбинського. Інтелектуалізм мови В. Стефаника репрезентується незвичними асоціаціями, лаконічними й місткими порівнянням, метафорами, втіленими у відрубні ритми, що нагадують поетичне мовлення: «Читав їх розпуку й їх безсилу. По їх чолах копалися рови один коло одного. Губи їх засихали і біліли. Серця заходили жовчю. І пісня його душі згиркла, як зігнила пшениця»[«Дорога»]; або «... трава не могла виссати того болю, що запікся в старих костях» [«Палій»].

Оповідна і переповідна манера індивідуального стилю В.Стефаника пов'язана не з епічними розлогими картинами, а з імпульсивним настроєвим ладом монологу. Розмова з самим собою - це виразний струмінь сповненого драматизму, трагізму світовідчуття персонажів.

Стилістика Стефаникових новел показує, що й говіркове мовлення може бути виразником високого інтелектуального змісту художньої прози, художньо-виражальним засобом естетизації оповіді.

Складним виявляється співвідношення загальнонаціонального і місцевого у творчості письменника, що використовує елементи діалектної підсистеми свого рідного слова чи говору, носіями якого виступають персонажі твору. Воно й визначає значною мірою творчу манеру митця. Серед тих, у кого майстерно поєдналося загальнонаціональне й культурне покутське, слід назвати геніального В.Стефаника. Загальнонаціональна модель, відтворена за допомогою української літературної мови, постає у мовній партитурі автора,

бачення ж героїв його новел відтворюється за допомогою діалектного мовлення. Отже, для відтворення двох моделей бачення світу використовуються різні засоби.

Творчість В. Стефаніка базується на інтуїтивному сприйманні душевних станів людини та явищ дійсності, її серцевину часто становить образ смерті, що постійно віталізується; його герої — це справді «монади», нерідко позбавлені масок особистості, а взаємини між ними здебільшого не мають причинно-наслідкового зв'язку. О. Черненко у книзі "Експресіонізм у творчості В. Стефаніка" зазначає: "Стефанік вилучав зі змісту своїх творів усе несуттєве, побічне, декоративне, описове, залишаючи самі оголені явища, факти., найменші психічні конфлікти ставали у його творах зматеріалізованими" структурами сутності" [46, с. 222]. У результаті постав так званий "камінний" стиль В. Стефаніка, на який працює вся система лексико-стилістичних засобів, тропів і стилістичних фігур.

Однією з рис стефаніківського експресіоністичного стилю, яку виділяє О. Черненко, є «параболічна метода вислову». Вона зазначає, що Стефанік досягає її «світоглядним діалогом або монологом і гротесковою фантастикою» [46, с. 224]. За допомогою цього витворюється така риса «камінного» стилю, як суб'єктивність образів. У новелі «Катруся» герої — виразники духовного життя людини; діалоги й монологи, за допомогою яких вона побудована, характеризують не осіб, а їх почуття, хвилювання і душевні конфлікти. Побудова твору на основі монологів та діалогів — так званий засіб вилучення суб'єктивного «я» автора — це ще одна прикмета «камінного» стилю. Вона дозволяє автору уникнути опису, аналізу подій, а також портретної характеристики героїв. Натомість Стефанік, як і більшість письменників-експресіоністів, використовує "мову" жестів і міміки.

«Параболічна метода вислову» (за стислою розповіддю приховується глибший зміст) зумовлює й специфічну композицію твору, а відтак і його структуру. Навіть неозброєним оком видно, що з погляду структури новела поділена на три частини, кожна з яких максимально насичена переживаннями

та емоціями героїв. Така побудова відразу створює враження певної змістової завершеності кожної частинки і разом з тим відчуття якоїсь домінуючої деталі, що проходить через усі частини і з'єднує їх в єдине художнє ціле. Цією деталлю є власне стилістична фігура — рефрен, ним виступає видозміна слів на зразок «Відай, тобі таки нема виходу», що передає високу експресію переживань героїв і рух їхньої думки від передчуття до впевненості. Даний рефрен відіграє й важливу стильоутворюючу роль у новелі: він передає не лише рух дії, а й рух думок й почуттів, створює високу психічну напругу своїм постійним повтором і часто еліптичною конструкцією. Коментарі автора стають уже непотрібними.

Арсенал стилістичних засобів у «Катрусі» відіграє не лише формотворчу роль. Зрештою, будь-який художній елемент цінний тоді й остільки, оскільки «працює» на цілісну художню структуру і несе певне смислове навантаження. Досягається такий творчий синтез силою усвідомлюваної й неусвідомлюваної психічної активності автора.

Отож, система стилістичних фігур, лексико-стилістичних одиниць, що твориться силою неусвідомлюваної психічної активності, забарвлена естетикою експресіонізму, витворила своєрідний, так званий «камінний» стиль творів В. Стефаніка, конкретний вияв якого ми побачили на прикладі внутрішньої організації новели «Катруся».

1.3. Особливості системи фразем у новелах письменника

В ідіостилі Стефаніка особливе місце посідають фраземи, якими щедро наділена мова його новел. Причини досить широкого використання письменником стійких словосполучень зумовлені, з одного боку, своєрідністю й неповторністю творчої манери новеліста, позначеної лаконізмом, а з іншого — можливостями семантики фразем.

Окремі питання, пов'язані з фраземікою у новелах Василя Стефаніка, вже привертала увагу дослідників, зокрема семантико-граматичні та прагматичні особливості фраземіки [4, с.116–119; 5, с.84– 86; 7, с.91–93; 18, с.80–85; 17, с.180–184; 26, с.178–190], вираження психологізму засобами фраземіки [3, с.3–

5], адекватність відтворення фразем англійською мовою [2, с. 113–115]. Думки й ідеї, висвітлені у згаданих публікаціях, є надійним підґрунтям для подальших досліджень системи фразем у художній мові новеліста.

В українській мові найбільше іменникових фразем. Це спостерігається й в ідіоматиці творів Стефаніка. Чимало з них позначають особу за її різними ознаками. Багато з них характеризує персонажа як стару за віком особу – *старі кості* ‘стара людина’, *стара коробка* ‘стара жінка’ *старий пес* ‘старий чоловік’, *білі коні* ‘старі люди’: «Та прийшов такий час, що неділя негодна була направити того, що будні дні попсували, а трава не могла виссати того болю, що запікся в старих костях» [«Палій»]; «Старий пес, все лютий, але молоді коні ще міцно тримає; богатир із замолоду добре годований, та втратив обох синів і від тогди все кричить і на поли, і в селі» [«Сини»]; «Та йдіт вже додому, та коли вас жінки зберут до церкви і коли я вімету оте волосє, кінцкі гриви з білих коней» [«Morituri»].

Фіксуються фраземи на позначення стану здоров’я, втратою фізичної сили: *дуплава верба* ‘стара німічна людина’; *ціле тіло мозіль* ‘виснажена роботою людина’: «Таже то дуплава верба, кини пальцем, та й маком сьиди!» [«Камінний хрест»]; «Я зробок – ціле тіло мозіль, кости дрихлаві, шо заки їх рано зведеш докупи, то десіть раз йойкнеш!» [«Камінний хрест»].

Серед іменникових фразем на позначення особи поширені такі, які її характеризують за інтелектуальними якостями – *розумна голова*, *мудра голова*, *вчена голова* ‘розумна людина’: «А ти голова розумна та й усе вже знаєш» [«Палій»]; «Як ти така мудра голова, то ти мені скажи, де маю іти спати» [«Палій»]; «Мой, жиде, ти вчена голова, та тому з нас шкіру лупиш» [«У корчмі»].

Низка фразем позначають особу за спорідненістю та свояцтвом – *кров своя* ‘діти’, *пан жінці* ‘чоловік’, *сема кістка*, *семе коліно* ‘людина, що перебуває в дуже віддалених родинних стосунках’: «І від тяжкої руки Господа милосердного я пробував кров свою, діти мої, забрати в мир хрещений» [«Вона – земля»]; «Як попа з попадею скували та повезли в гори, як професора взели

вночі, Бог вість куда, а віта повісили серед села і поклали жовніря, аби хто не поховав, то я відрік си землі та й кров свою наклав на ковані вози, аби ніхто єї не споганив» [«Вона –земля»]; «Проця жінка біла, а Іван його вчив бутипаном жінці» [«У корчмі»]; «То кара, люди, сему кістку аж карати» [Басараби]; «То до семого коліна буде їх так душити, а як семе коліно мине, та й нема моци вже» [«Басараби»].

У значенні фраземи *курятко без квочки* на позначення дитини у характеристиці особи за спорідненістю поєднано ще співзначення ‘сирітство’ - ‘дитина-сирота’: «Курятко без квочки, ну, кажу вам, як курятко» [«Похорон»].

Ще одну групу іменникових фразем становлять ті, які характеризують особу за її соціальним становищем – *помийник жидівський* ‘слуга, наймит’, *зарібний чоловік* ‘людина, яка не має власного господарства і живе, наймаючись на різного роду роботи’, *торба громацка* ‘жебрачка’: «А хоть ти злодюга вічна і помийник жидівський, але слова добрі маєш» [«Підпис»].

Фраземи *дикі звірі* ‘жорстокі люди’, *вогонь не жінка* ‘гостра на язик, балакуча жінка’ образно лінгвалізують особу за її поведінкою, вдачею, а *хлопенна дівка* ‘міцна, дужа дівчина’, *віл невмиваний* ‘брудна, неохайна, несимпатична людина’ – за внутрішніми або зовнішніми ознаками: «Чого ще хочете від мене, дикі звірі?» [«Мати»]; «Ото-сте були хлопенна дівка, годна-сте були» [«Камінний хрест»].

Є й фраземи, що позначають власне предмети. Вони позначають:

1) природні об’єкти – *мама наша* ‘сонце’, *сонця донька* ‘роса’: «А ти, мамо наша, ясне сонечко все благослови їх [внуків] до сніданку» [«Роса»];

2) місцевість – чужий язик ‘чужий край’, увесь мир ‘світ’: «Як увідете у чужий язик, у великі студені мури, то доля розфурее вас по каміню і лиш снити си вам буде наша красна земля <...>[«Вона-земля»];

3) алкоголь – дар божий ‘горілка’: «Май, Золотий, а перед тобов же шо стоїт, не дар божий» [«Суд»];

4) споруд, в тому числі й спеціального призначення – *свій кут* ‘своє житло, своя хата’; *итири дошці* ‘домовина’: «А ци дощ, ци зима, ци таки так нема

роботи, то вже ти не кукаєш із-за багацького вугла і не гниєш по яслах, бо ти маєш свій кут» [«Палій»].

Фраземи-назви абстрактних понять характеризують передовсім властивості, якості, стани, пов'язані з людиною. Наприклад, образна назва людського життя – *цілий вік, вік свій* 'все життя', *не далекі гони, гони короткі* 'коротке життя', *тогда рай* 'життя, як у раю': «Вік свій збув на тім горбі» [«Камінний хрест»]; «Бідні люди такі настали, що лише аби раз на день їв, але аби нічого не робив, та й тогда рай!» [«Палій»].

На позначення фізичного стану людини виступають фраземи *пушка того духу* 'немічність', *лежа гнила* 'стан хворої людини, який супроводжується пролежнями': «Озми собі пушку того духу та й пусти з-за стола – я конфетний» [«Озимина»].

Діяльність людини, праця, заробіток, достаток, взаємовідносини між людьми позначають фраземи: *мій мозиль* 'праця, заробіток', *якис грейцір* 'заробіток', *птаха не сіла би на хату* 'крик, вереск, сварка': «Та мій мозиль не годен цему вітримати, ой, не годен» [«Катруся»].

Часто вживаними є й фраземи (*лиш один*) *Бог знає, Бог вість* 'невідомо': Лиш один Бог знає, як я тот грейцір гірко прьитала, заки напрьитала [«Шкода»], Та так вони похрамували. Як вертали додому, то лиш один Бог знає! [«З міста йдучи»], Та ще зиму якос переходимо, але літо, то вже Бог знає! [«Осінь»], Бог знає, як з нами буде... а я хочу з тобов перед цими нашими людьми віпроцити си [«Камінний хрест»], Відважний Антін, той, що тягнув зуби по шустці, заліз у кошницю і Бог знає, як він там собі порадив, але Тому витягнув, що ще дихав [«Басараби»], Як попа з попадею скували та повезли в гори, як професора взели вночі Бог вість куда, а віта повісили серед села і поклали жовніря, аби хто не поховав, то я відрік си землі та й кров свою наклав на ковані вози, аби ніхто єї не споганив [«Вона – земля»].

Прикметникові фраземи позначають характер та вдачу людини: *тверда на серце* 'відважна, не з лякливих', *хату догори ногами здоймати* 'бешкетний, пустотливий', *горит му в тих руках* 'спритний, меткий, вправний', *мати мнєку*

натуру ‘чуйний, добрий, співчутливий’: «Іванку! Ти, небоже, мої жінки не знаєш. Таже вона тверда на серце шо би ката не збояла си» [«У корчмі»]; «А натуру маєш мнєку» [«Злодій»].

На вікову ознаку людини вказує фразема *ще цицка коло рота не обісхла* ‘зовсім молодий’: «Мой, таже цего ще ніхто не видів, відколи світ! Аді, як б’ют, ще цицка коло рота не обісхла. Покаяніє на увесь мир!» [«Лесева фамілія»].

Значна частина стійких словосполучень у новелах Стефаніка семантично співмірна з прислівниками, виражаючи різні ознаки дії або стану, іншої непроцесуальної ознаки або предмета. Більшість із них корелює з означальними прислівниками. Так, значення ‘погано, важко’ має фразема *стало тісно*: Боже-Боже, як народови тісно стало жити, а як сьвита надійдуть та й нарід таки веселит си, – гадкувала собі баба [«Лист»], А люде дес-не-дес шо грубшу яку штуку продают. Тельитко, коровку – то ще-ще, але волів вже мало. Та бо тісно стало! [«Засідання»].

Низка прислівникових стійких словосполучень не лише виражає ознаку дії чи стану, іншої непроцесуальної ознаки, а й містить вказівку на міру або ступінь її вияву – *шо сине за ніхтем* ‘зовсім, ніскільки’, *шо до лаби* ‘повністю’, *нема шо на один зуб узьити* ‘дуже мало’, *аж очі відивити* ‘дуже довго’, *аж очі вилазьили* ‘дуже сильно’, *шо аж* ‘дуже, надзвичайно’, *ні замало ні забагато* ‘скільки треба’: Коли ж бо не боїт си, шо сине за ніхтем, не боїт си [«Стратився»], Село вімерло шо до лаби, а я собі гадки не гадаю, у тот бік не дивлю си! [«Палій»], Та тут порьидні рибі нема шо на один зуб узьити [«Камінний хрест»], Та дітем зась, але стара. Вже чікає, аж очі відивила, аби мене чісати [«Morituri»], І халасував, аж йому очі вілазили [«Палій»], А на горі такий вітрец дунув на мене, але такий легонький, шо аж [«Камінний хрест»], То як часом майстер напився в саму міру, ні замало ні забагато, то розказував одну подію зі свого життя [«Майстер»].

Фраземи *нема як лица вказувати*, *лице лупає си*, *мати лице* виражають значення ‘соромно’: А трудно ходити вже по хатах за молоком, вже-м си кілька находила, шо тепер нема як лица вказувати [«Катруся»], Стоїт у церкві, як

баран недорізаний. Інші газди як газди, а він такий зателепаний, як колера. Мені аж лице лупає си за такого газду [«Побожна»], А ти, мерзо, знов хочеш робити веймір на всі люди! Лице би-с мала! [«Лесева фамілія»].

Найбільшою групою фразем у мові новел Стефаника, є дієслівні. Більшу частину фразем цієї групи становлять ті, які стосуються життєвого циклу людини, а серед них – стійкі словосполучення на позначення події перестати жити, завершити життєвий шлях. Значення ‘померти’ виражає низка фразем: *загубити душу; не ходити по світі; дух спустити; піти в далеку дорогу; піти від кого-небудь; Богові віддати душу; прийшла (прийде) смерть; сиру землю гризти (з’їсти); тут буде амінь; нема виходу; вже буде капут; уснути на місци; йти на смерть; вівернути ратиці; забирати си до дучі; та й на лаві: «За то, що душу хотів-єсь загубити, за то я гніваюся на тебе» [«Басараби»]; «...і Базьо Богові віддав свою душу» [«Давнина»]; «Слабував я тоді довго, гадав, що вже буде капут!» [«Такий панок»]; «Мині вже рука дрожит, я не знаю, як я вас доголю до кінця, а як ще котрий з вас вівернете ратиці, то таки не знаю, як его на лаву покласти» [«Morituri»].*

У новелах є досить багато фразем на позначення психічного стану людини та розумових якостей: *приходиться круто, приходити до крутого* ‘ставати важко (про стан морального пригнічення)’, *сумліне (сумління) п’є (точить) кого-небудь* ‘хтось страждає, мучиться, когось мучить совість’, *кров (живцем) із серця капає* ‘страждати, тужити’, *як коли би камінь із серця впав* ‘полегшало на душі’: «Але як трохи підпилися [мужики], то виломлювалися з-під їх моральної влади і тоді панам приходилося круто» [«Палій»]; «Але ви не розумієте мене, то мене сумління так пило, так докучало, що мені аж голос причувся [«Такий панок»]; « Я чув свою підлість за тихий хід і кров моя діточа з серця капала» [«Моє слово»]; « Як собі нагадаю за Настю, що вона через мене пішла в землю та й міні діти нанівець осиротила, та й кров живцем із серця капає» [«Лист»].

У новелах Стефаника трапляються вигуківі фразеологічні одиниці, які виражають почуття, емоції, вольові імпульси, побажання. Такими є: *та й вже!*

та й решта! та й по всім: «Вже ти міні не будеш приносити розуму від черців. – Ой буду, буду та й вже!» [«Побожна»]; «Я таки буду жити, таки мусиш на ні дивити си та й решта!» [«Побожна»]; Таки не варт старому жити та й решта! [«Ангел»]; «Вічная пам'ять, Господи помилуй, та й ямка, та й гур, гур! Та й по всім!» [«Портрет»].

Вигуків фраземи *най (пан) Бог сохранив! най Бог боронит від такого! а най мене Бог боронит!*: «Ти так страшно гориш, та так кашляєш, що най Бог сохранив!» [«Катруся»]; «Вони би его зарізали. Най Пан Бог сохранив!» [«Давнина»]; А рано вона хотіла втечи, але ймив та прив'язав та місив обцасами, як у глину. Най Бог боронит від такого!» [«З міста йдучи»]; «За ваше слово, Семене, най вам Бог даст усе найліпше; я вертаю додому, най си діє Божа воля» [«Вона – земля»] виражають різні побажання

Фраземи, які виражають прокляття – *бодай тебе Бог скарав! бодай когонебудь земля вікинула! бодай голову зломил! аби хтось не діждав вертати си до цеї хати!*: «Пий, на таке діло пий, я не бороню, але чо ти на мене лучив, бодай тебе Бог скарав!» [«Злодій»]; «Аби я не діждав вертати си до цеї хати, – сказав уже на порозі» [«Осінь»].

Висновки до розділу I

У новелах Василя Стефаника помітний вплив покутсько-буковинського діалекту, що є частиною південно-західного наріччя української мови. Стефаник використовував цей діалект, щоб передати мову та колорит життя покутських селян, які є основними персонажами його творів.

Діалект був рідним для Стефаника, він добре знав його, що дозволило йому майстерно впроваджувати діалектні слова та вирази в мову своїх персонажів, роблячи їх образи більш реалістичними. У новелах Стефаника діалектні елементи не виглядають як штучні вставки, а органічно вливаються в мовний потік. Це допомагає створити атмосферу покутського села та передати психологію його мешканців.

У своїх новелах Василь Стефаник використовує локальні компоненти не лише для створення образної системи, а й намагається відтворити типову атмосферу сільського життя на Покутті.

У покутсько-буковинському говорі є багато унікальних слів, наприклад, «*веверина*» (білка), «*грінка*» (відрізаний шматок хліба), «*порекло*» (прізвисько) тощо, які можна зустріти в текстах Стефаника.

Вкористання покутсько-буковинського діалекту у творчості Василя Стефаника є важливим елементом його стилю, що робить його новели особливо яскравими та виразними.

Діалектизми у творчості Василя Стефаника виконують важливу стилістичну функцію, слугуючи засобом створення місцевого колориту, характеру персонажів та посилення емоційного впливу на читача. Вони допомагають відтворити мовлення селян Покуття, де письменник народився і виріс, і тим самим підкреслити правдивість зображуваних подій та почуттів.

Діалектні слова та звороти відтворюють мовну атмосферу Покуття, де відбувається дія більшості творів Стефаника. Це допомагає читачеві зануритися в світ його героїв, відчутти їхню культуру та спосіб життя. Мова героїв, збагачена діалектизмами, допомагає розкрити їх соціальний статус, освіту, психологічний стан. Наприклад, використання діалектних слів може вказувати на те, що герой є селянином, який не має великого досвіду спілкування поза рідним селом.

Стефаник часто використовує діалектизми, щоб наблизити свою прозу до усної народної творчості, зокрема до пісень та легенд, які були частиною життя селян.

Василь Стефаник у новелах досить часто використовує фраземи як особливі емоційно-експресивні номінативні засоби для художнього відображення найрізноманітніших аспектів діяльності персонажів, їх зовнішньої характеристики, змалювання фізичного й психічного стану героїв новел, з'ясування їх світобачення й світосприймання тощо. Фраземний простір Стефаникової художньої мови досить розмаїтий, багатогранний, він

репрезентує всі типи стійких словосполучень, семантично співмірних із різними частинами мови – іменниками, прикметниками, дієсловами, прислівниками, вигуками. Із погляду частотності використання фразем у новелах, як і в українській літературній мові, переважають дієслівні. У вимірі функціонування фразем у авторській мові чи в мові персонажів, стійких словосполучень більше в мові персонажів, однак тут треба брати до уваги творчу манеру письменника. Річ у тім, що у всьому масиві мови новел авторська мова значно поступається мові персонажів і становить лише 36,96% [16, с.88].

Основне підґрунтя фразем у новелах Василя Стефаника становлять покутські діалектні стійкі словосполучення. Їх художнє освоєння новелістом органічно поєднано з використанням українських загальнонаціональних фразем.

РОЗДІЛ 2. ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ ЛОКАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ НОВЕЛ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА: КОРПУСНОБАЗОВАНИЙ ПІДХІД

2.1. Функційні особливості діалектизмів новел В. Стефаніка із видання «Твори»

Мова людини може бути її візитівкою, своєрідним «відбитком пальців», який ідентифікуватиме її серед інших мовців [50]. У літературі це явище особливо яскраво спостерігаємо завдяки неповторному стилю письма певного автора, який складно сплутати з будь-чим іншим. Новітніми методами дослідження особливостей авторського стилю вважають квантитативні та статистичні методи, які набувають популярності з розвитком комп'ютерних технологій, з появою корпусів текстів та програмного забезпечення, здатного опрацьовувати значні обсяги даних та аналізувати їх відповідно до запитів дослідника [22]. Обґрунтування перспективності та актуальності залучення кількісних методів (а не лише інтерпретаційних) у художній літературі також знаходимо у працях П. Бейкера [49], С. Джонса [53], В. Левицького [25, с. 111-120], Дж. Ліча та М. Шорта [54], М. Стабза [55] та Р. Фавлера [52, с. 1–20] та ін.

В Україні застосуванням квантитативних і корпусних методів у лінгвістиці, зокрема на матеріалах художніх творів українських письменників, активно займалися та займаються С. Бук [8], Н. Дарчук [15], В. Перебийніс [31], Г. Ситар [33], та ін.

Вивчення мови творів будь-якого письменника дає змогу глибше пізнати його творчу манеру, а також у ширшому контексті дійти до розуміння основ ментальності цілого етносу [49, с. 5–22]. М. Стабз наголошує на тому, що саме корпусна лінгвістика дає змогу ширше поглянути на художній текст, «знаходячи закономірності у вживанні мови на прикладі багатьох різних текстів, текстів одного жанру, автора чи періоду» [55, с.47].

Як зазначає Б. Лоу у «Роль корпусу у критичному сприйнятті літератури» [51, с. 240-252], провідна роль корпусу полягає у двох площинах – сприйняття

літератури на основі даних корпусу (підкріплення інтуїтивних відчуттів фактичними даними) та нове трактування творів на основі корпусу.

Робота над аналізом художніх текстів із застосуванням корпусних та статистичних методів вимагає чітких та виважених рішень під час підготовки корпусів текстів для подальшої обробки і в процесі аналізу отриманих даних. Особливо актуальним це стає у разі роботи над текстами, які містять значну частку діалектних елементів. Саме такими є тексти новел Василя Стефаника, зі схожими труднощами стикалися і укладачі корпусу творів Івана Франка та Лесі Українки [1; 8].

Проаналізувавши доступні джерела та проекти зі створення корпусів творів українських письменників та врахувавши далеку перспективу упорядкування наукового видання творів Василя Стефаника, у межах нашого дослідження до корпусу творів залучено новели, які увійшли до останнього прижиттєвого ювілейного видання «Твори» 1933 року [41]. З невідомих причин до видання не увійшли новели «Портрет», «Межа» та «Шкільник», які були опубліковані за життя письменника. Загалом корпус містить 57 новел, загальним обсягом 53978 слововживань (12834 словоформ).

Поміж 507 діалектних іменників, отриманих із корпусу новел, виокремимо такі тематичні групи:

1. Назви людей, серед яких виокремлюємо (тут і далі: слова-приклади подано за алфавітом; у дужках біля слова подано абсолютну частоту вжитку леми у новелах; далі подано тлумачення за одним із словників [12; 29; 34; 35; 36]., речення-приклади подано за [41; 42].

а) *назви членів родини*: *бадьо* (4) («дядько, старший за віком мужчина» [12, с. 20], *вуйко* (3) («дядько по матері») [12, с. 42], *вуйна* (2) («тітка, дядькова жінка») [12, с. 42], *дьидя* (16) («тато, батько») [12, с. 57-58], *фамілія* (4) («родина, рідня») [12, с. 195]: «Вуйко Семен загородив пліт, старий Миколай пошив наново стодолу» [12, с. 55]; «– Я хочу до вуйни» [12, с. 63].

б) *назви людей за родом діяльності*: *тазда/таздиня* (89) («добрий господар / господиня» [12, с. 51], *війт* (35) («сільський староста») [36, с. 670], *колійовець*

(1) («робітник, що працює на залізничній колії») [36, с. 223], *прокуратор* (2) («повірений у справах») [36, с. 210], *парох* (1) («парафіяльний піп») [36, с. 76], *фірман* (3) («візник») [12, с. 197], *шандар / жандар* (14) («жандарм») [12, с. 214]: «– По Великодні Марія віддалася за фірмана і переходила з ним на службу до другого пана» [41, с. 135].

в) *оцінні назви людей*: *бахур* (9) («хлопець; дитина») [36, с. 114]; «пустун, бешкетник» [34, с. 27], *байструк* (2) («нешлюбний син, байстриук») [12, с. 20], *зробок* (1) («спрацьований») [12, с. 84], *кальвін* (3) («безсердечний, жорстокий чоловік») [12, с. 89], *небожыта* (3) («пест. бідна, нещасна дитина») (47, с. 121), *паршыйк* (3) («лайл. поганець, негідник») [34, с. 299], *сарака* (6) («бідолаха, нещасна людина, сирота») [12, с. 168; 36, с. 477], *хлоп* (6) («селянин, чоловік») [12, с. 202], *мужик* [34, с. 612]: «Тай поволочив, кальвін, таку збиту на друге село» [41, с. 29].

2. Назви одягу, елементів одягу, аксесуарів та прикрас: *бинда* (2) («стрічка») [12, с. 24]; *гачі* (1) («штани з домотканного полотна або сукна») [12, с. 44], *дрантє* (3) («старий поношений одяг, лахміття») [12, с. 63]; *катранє* (2) («ганчір'я») [12, с. 91; 34, с. 193], *киптар* (2) («хутряна безрукавка з орнаментом») [12, с. 93], *кучма* (1) («висока шапка з овечого хутра») [34, с. 245]; *платина* (4) («хустина») [34, с. 150], («носовик») [34, с. 428], *постола* (4) («плетене з лика або іншого матеріалу селянське взуття, яке носили з онучами, прив'язуючи до ноги мотузками») [36, с. 377], *тайстра* (9) («полотняна або вовняна торба, яку носять через плече») [34, с. 537], *фасолька* (3) («тип вишивки») [34, с. 206]: «... аби ти видів, який козак наш Тома, у сивій кучмі, у синих гачах, а люди плещуть йому в долоні, а він так говорить як у книжці, а сорочка горить на нім» [41, с. 207].

3. Назви побутових предметів:

а) *назви кухонного приладдя*: *горнетко* (1) («кухлик») [12, с. 48], *лижка* (4) («ложка») [12, с. 111], «збанок / збанятко» (5) («дзбан») [36, с. 427], *фляшка* (5) («пляшка») [29, с. 176]: «Коло баби стояв на землі кусень хліба тай збанятко з водою» [41, с. 77].

б) назви предметів господарського й особистого вжитку: *воловід* (3) («міцна сукана мотузка») [12, с. 40]; *кавуля* (1) («палиця з загнутим кінцем») [39, с. 73], *коверец* (4) («вовняне покривало») [12, с. 98], («невеликий килим») [34, с. 180], *луфко* (1) («олівець») [34, с. 268], *оголоблі* (1) («дві жердини, прикріплені кінцями до передньої частини воза, сани, тощо, в які запрягають коней»), *фіра* (3) («підвода») [12, с. 197], *рискаль* (2) («заступ, лопата») [12, с. 48], *фотель* (4) («крісло») [36, с. 631]: «Коло кожуха його паличка лежить також дуже давна, бо кавулька геть долонею витерта» [41, с. 151].

4. Назви будівель, господарських споруд, конструкцій і їх частин: *грьидка* (1) («горизонтально підвішена жердка чи перекладина для одягу») [12, с. 48], *гумно* (3) («тік з господарчими будівлями біля житла або й за селом») [36, с. 193], *касарня* (1) («казарма») [12, с. 91], *керниця* (2) («криниця») [12, с. 3], *кілля* (1) («палля») [36, с. 159], *колешня* (2) («приміщення для худоби») [12, с. 99], *опецок* (1) («місце на печі») [12, с. 140], *шпихлір* (2) («комора») [36, с. 523]: «— Мой, ти, шибинику, чого ти чіпаєш си гръидок, хочеш горшки побити?» [41, с. 71].

5. Назви страв та напоїв: *бараболя* (8) («картопля») [35, с. 21], *бевка* (2) («юшка з муки, всяка некалорійна рідка страва») [34, с. 29], *гарбата* (2) («чай») [12, с. 44], *макух* (2) («залишки після вичавлення олії з олійних культур») [12, с. 119], *солонина* (6) («сало») [12, с. 175]: «— Ви, голодники голодні, та я дужий та я шо дня мнесо їм, а ви бевку незабілену!» [41, с. 98].

6. Назви рослин: *бервена* (1) («колода») [12, с. 23], *кицка* (1) («груда землі з травою») [12, с. 94]; *ковінька* (10) («вирваний із землі, викорчований пеньок соняшника, кукурудзи, кущового дерева») [34, с. 214], *ковня* (1) («дуже груба нерівна деревина») [12, с. 98], *колопенька* (1) («коноплі») [12, с. 99], *корч* (3) («кущ») [36, с. 302], *чічка* (3) («квітка») [12, с. 213]: «Колопеньок не посієш, бо траба їсти, полотенца не купиш, бо грейціря нема – прийде до такого, шо мемо голі ходити» [41, с. 69].

7. Назви тварин: *бузько* (11) («лелека») [12, с. 30], *каня* (1) («хижий птах схожий на шуліку») [35, с. 51], *кертиця* (1) («кріт») [12, с. 93], *мотиль* (2)

(«метелик») [12, с. 126]: «Чекаєте тої смерти як каня дощу, все: «Божечку, Божечку, найди міні смерть», а то все на мою голову...» [41, с. 71].

8. Назви мір та величин: *букат* (3) («кусок, шматок будь-чого») [12, с. 30], *копа* (1) («стіжок снопів у полі, до 60 шт.») [12, с. 100], *корец* (3) («центнер, 100 кг») [12, с. 101], *пайка* (2) («частина») [12, с. 143]: «... аби пан дали міні корец орнарії таки зараз, аби дати жінці межи діти, а до служби я можу зараз ставати» [41, с. 123].

9. Назви абстрактних понять: гудз («шукати гудза – шукати напасть, причину до сварки») [34, с. 87], дідичність (4) («спадок») [40, с. 41], лежа (3) («хвороба») [12, с. 110], обачіне (1) («мати обачіні – бути уважним, людяним») [34, с. 343], патороч (2) («клопіт, неприємність») [12, с. 145], посідзенє (3) («засідання, збори») [29, с. 151], рєд (4) («порядок») [12, с. 168], спуза (2) («попіл, порох») [12, с. 176], туск (11) («туга, сум») [12, с. 20]: «– Чьо ти собі гудза зо мнов шукаєш?» [41, с. 43]; «– Але ци сте чули, яку Тимофій має патороч із жінков?» [34, с. 28].

Сумарно кількість уживань діалектних іменників кожної тематичної групи для зручності представлено у вигляді діаграми (Рис. 2.1).

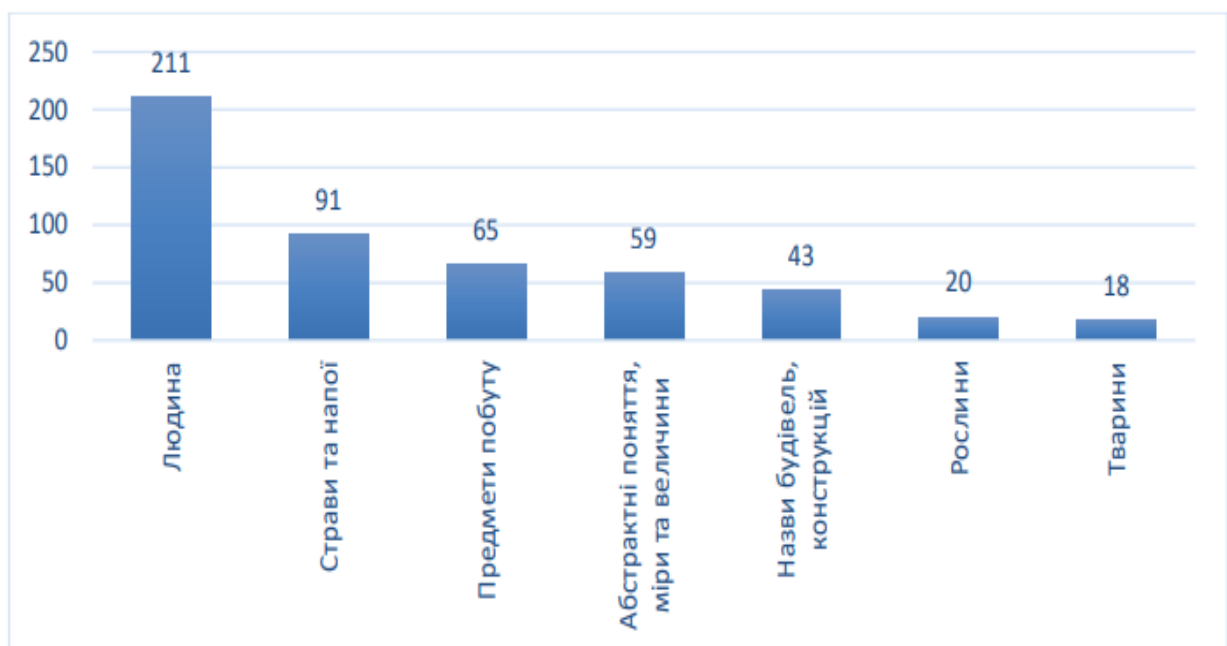

Рис. 2.1. Розподіл іменникової діалектної лексики новел Василя Стефаника за тематичними групами

Отож, переважаючою є лексика на позначення людини, що може свідчити про антропоцентричність творчості новеліста.

Наступними є слова на позначення різних аспектів тогочасного побуту сільського населення Покуття (страви та напої, предмети побуту, а також назви будівель та конструкцій).

Застосування корпуснобазованого методу у дослідженні новел Василя Стефаника дало змогу отримати кількісні та контекстні дані про вжиток іменникової діалектної лексики. Аналіз отриманих лем підтвердив антропоцентричне спрямування тематики новел, адже переважна більшість іменників позначають людину, зокрема родинні зв'язки, рід занять та оцінні назви людей. Емпіричні дані, отримані з корпусу новел, можуть бути надалі використані як ілюстративний та довідковий матеріал у подальших розвідках. Перспективним убачаємо порівняння цього пласту лексики із аналогічним прикладами у творчості інших письменників того ж часового зрізу задля вияву схожостей чи відмінностей.

2.2. Діалектна лексика новели Василя Стефаника «Камінний хрест»

Модерністське оповідання «Камінний хрест» посідає особливе місце у творчому доробку В. Стефаника не лише тому, що це єдиний його твір, присвячений темі еміграції, а й через багатство ідейного спрямування та оригінального сюжету. На перший погляд, композиція є простою, складається із чітко структурованих семи розділів, однак у новелі кожна деталь, кожна репліка має глибокий сенс з експресіоністичним підмурком.

Дослідники творчості В. Стефаника небезпідставно вважають, що основою художнього мислення письменника постає й народна мудрість нашого народу, яка йде від родинного осереддя, рідної мови, землі-годувальниці, духу матері - України [9, с.45-46]. В. Стефаник виразно збагатив українську літературну мову елементами покутського говору. Цей говір у системі діалектів південно-західного наріччя посідає особливе місце – становить тип перехідних говірок

між буковинськими, гуцульськими, бойківськими, наддніпрянськими й подільськими говірками [28, с.72].

Безпосереднє сусідство гуцульського говору з покутським, їх генетична спорідненість і постійні контакти зумовили чимало спільних фонетичних, морфологічних і лексико-семантичних рис. У даному розділі розглянемо, які гуцульсько-покутські діалектні паралелі вживаються в мові новели Василя Стефаника «Камінний хрест».

Особливості фонетичного рівня:

- в окремих словах щілинний звук [з] переходить у проривний [дз]: «... Але як настав мадзур, тай найшов кожушину аж під вишнев. Кажу вам, мадзур біда, очи печи тай гріху за него нема...» [«Камінний хрест»];

- звук [т] у закінченнях дієслів 3-ї особи однини і множини теперішнього часу, а також 2-ї особи множини наказового способу твердий: «Озміт та вгатіт ми сокиру отут у печінки, та може той жовч пукне, бо не вітримаю!» [«Камінний хрест»].

На морфологічному рівні, аналітична форма майбутнього часу утворюється з інфінітива основного дієслова та редукованих залишків колишніх особових форм допоміжного дієслова *йати*, які зазвичай вживаються у препозиції до нього: «Та я вас прося газди, аби ви, як мете на світу неділю поле світити, аби ви ніколи мого горба не минали» [«Камінний хрест»].

Аналітичні форми 3-ї особи однини і множини наказового способу творяться за допомогою частки *най*: «Діду Іване, а батюгов того борозного, най біжит, коли овес поїдає» [«Камінний хрест»]; «Вони вбили, найже відпокутуют» [«Суд»].

Ще однією групою гуцульсько-покутських лексичних паралелей, є назви частин тіла, таких, як *твар* “обличчя”, *чиколонки* “суглоби пальців”, *чупер* “волосся”, *гамба* “пащека”, *писок* “рот”: «Потім мене такий туск напав, шо-м чиколонки гриз і чупер собі микав...» [«Камінний хрест»]; «Дьидю, чуєте, то вже чьис віходити до колії, а ви розспівали си як за добро-миру» [«Камінний хрест»].

У фразі Івана Дідуха, головного героя новели «Камінний хрест», котрий, прощається із землею, на якій свій вік стратив, читаємо спендив: «Я нанім вік свій спендив і окалічів-єм». Цей діалектизм означає “прожити”, “промучити”, “провести” і “згайнувати”, “змарнувати”, але, очевидно, саме воно передає весь тягар важкої праці і водночас розставання із землею, омитою потом і слізьми Івана.

В іншій фразі Івана Дідуха читаємо *хлопенна дівка*: «Ото-сте були хлопенна дівка, годна-сте були». Що то за «хлопенна дівка»?». Очевидним є спорідненість цього слова зі словом хлоп (чоловік), тобто “дівка, як хлоп”, а отже, міцна, сильна, яка у моці, праці може зрівнятися з чоловіком.

Діалектизми в художніх творах, як правило, використовуються відповідно до стилістичних інтенцій, коли автор прагне передати місцеве забарвлення, надати мовного характеру персонажам, типізувати різні характери соціальних прошарків [28, с. 221] і також зберегти мову та традиції українського народу. Доцільне використання діалектизмів у художньому тексті виявляється дуже ефективним засобом вираження, оскільки діалектне слово в словнику є літературним висловом із територіальним та письменницьким контекстом, а в тексті діалектне слово постає стилістичним елементом, експресивною одиницею, засобом художньо-образної концентрації [6, с. 49].

А. Зеленько зазначає, що діалектизми виконують комунікативну, етнографічну і експресивно-виражальну функції, тому можливим постає визначення прояву цих функцій у літературі того чи іншого періоду, у творчій спадщині окремого письменника, на різних мовних рівнях [20]. Комунікативна функція діалектизмів яскраво проявляється у творчості митців 19 – початку 20 століття, оскільки письменники, вживаючи діалектні елементи рідного йому говору чи наріччя у мові персонажів і авторській мові, свідомо чи несвідомо використовує їх замість слів літературної мови [45]. С. Єрмоленко уточнює, що діалектні одиниці виконують роль розмовних елементів, відтворення природного колориту спілкування людей, що живуть у конкретному просторі, на території поширення певного діалекту [19, с. 200]. Звідси випливає, що

перекладач повинен зберегти цю функційну рису покутських діалектизмів у цільовому тексті.

Продемонструємо як В. Стефаник використовує фонетично-орфографічний та граматичний аспекти комунікативного функціонування діалектного мовлення новели «Камінний хрест»: «Дєкую вам файно, газди і газдині, шо-сте ні мали за газду, а мою за газдиню» [38, с. 74]. Маємо діалектні одиниці: *дєкую* – дякую, *файно* – гарно, щиро, *газди* – господарі, *газдині* – господині, *шо-сте* – що ви, *ні* – мене.

Розглянемо етнографічну функцію діалектизмів, в межах якої А. Зеленько розрізняє й етнічну функцію. Він вважає, що діалектні лексеми передають певну інформацію про матеріальну культуру жителів тієї чи іншої місцевості, натомість фонетичні, морфологічні, словотворчі та синтаксичні елементи діалектного дискурсу вказують на їх етнос [20].

Звернемо увагу на те, як завдяки діалектній лексиці письменник створює конкретну мовленнєву ситуацію із зображенням колориту села, тяжкої роботи селян: «Сонце пражить, але не пражить, аж вогнем сипле, а я колінкую з гноєм наверх, аж шкіра з колін обскакує» [38, с. 73].

Діалектизми використовуються у експресивно-виражальній функції переважно для типізації та/чи індивідуалізації мовлення персонажів, а також отримати кращу характеристику реальної дійсності, зображеної в художньому тексті. Зрештою, на думку А. Зеленько, діалектні одиниці у творах В. Стефаника виконують не стільки етнографічну, скільки експресивно-виражальну функцію, завдяки чому письменникові вдається глибоко охарактеризувати ту реальну дійсність, ті соціальні обставини [20], в яких живуть і спілкуються покутяни.

Яскравим прикладом як діалектною лексикою підкреслюють образ й статус персонажа, його суспільну ідентичність може слугувати таке речення: «Відколи Івана Дідуха запам'ятали в селі газдою, відтоді він мав усе лиш одного коня і малий візок із дубовим дишлем» [38, с. 72].

Оскільки у структурі художнього тексту діалектні одиниці виконують важливі функції, то основними них В. Грещук і В. Грещук вважають номінативно-пізнавальну та експресивну, а також функцію індивідуалізації персонажа літературного твору, функцію забезпечення художньої переконливості та етнографічної достовірності функцію типізації мови персонажів [13, с. 9-14].

Експресивна функція діалектних одиниць, цілеспрямовано вжитих у художньому тексті, ґрунтується на опозиції, протиставленні діалектизму як позанормативного засобу висловлення думки словам літературної мови в тексті одного літературного твору. Отже, експресивність діалектизму в структурі тексту зростає з його незвичності, «асистемності» щодо стандарту літературної мови в межах єдиного тексту. Діалектне слово, введене в мову художнього твору, потрапляє в нове стилістичне середовище, завдяки чому його експресивність ніби подвоюється [13, с. 10].

Продемонструємо експресивну функцію діалектного мовлення, а точніше як відтворити реальну неповторність його лексики, граматики і фонетики, які є у функційному арсеналі письменника. Певні труднощі створюють мовленнєві засоби, що передають настрій персонажів новели «Камінний хрест», експресію їхнього діалектного мовлення: «— Лиш шкіра на кості. Кудя цему, газди, йти з печі? Була-с поредна газдиня, тежко-с працювала, не гайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібралася. Аді, видиш, де твоя дорога та й твоя Канада? Отам!» [38, с. 77]. В оригінальному тексті присутній діалектний колорит та мовна специфіка, які передають особливості покутського мовлення персонажа. Текст насичений виразними образними висловами, що створюють живописну картину живого діалогу.

Інколи сам автор у своїй оповіді описово індивідуалізує персонажа: «Плоти попри дороги тріщали і падали — всі люди випроваджували Івана. Він ішов зі старою, згорблений, в цайговім, сивім одінню і щохвиля танцював польки» [38, с. 81]. Текст оригіналу має динаміку та емоційне напруження. Висловлення: «*Плоти попри дороги тріщали і падали*» створює образ

розгубленості та хаосу, що виникають через масовий рух народу, який супроводжує Івана. Використання розмовних висловів «*випроваджували*», «*в цайговім, сивім одінню і щохвиля*» надає образу Івана враження скромності та можливо навіть слабкості. Однак, опис його рухів («танцював польки») може вказувати на те, що він все ще енергійний і певною мірою радісний. Такий контраст у зображенні Івана може вказувати на його складну і багатогранну особистість.

Широке використання діалектних виразів також пояснює таку функцію як відображення етнічно-мовленнєвого колориту з насиченням місцевими крилатими виразами, які так складно відтворити іншою іноземною мовою без змістових чи стильових втрат: « – Та цу ногу сапов шкребчи, не ти її слинов промивай, — говорив Іван іспересердя» [38, с. 72].

Для опису певних аспектів сільського життя покутян та їх звичаїв, автор у новелі використовує просту мову, типову для народного мовлення: «Почалася пиятика, та пиятика, що робить із мужиків подурілих хлопців. Незабавки п'яний уже Іван казав закликати музику, аби грав молодіжі, що заступила ціле подвір'я» [38, с. 79].

Очевидна річ, що покутський діалект вирізняється своїми, властивими лише йому характерними рисами. Тому його словниковий ресурс став важливим засобом глибинної сутності твору В. Стефаніка «Камінний хрест». Життя покутського селянства знайшло своє відображення у граматичних (фонетичних, морфологічних) та лексичних маркерах покутських діалектизмів. Таким чином, основною функцією діалекту використання його як засобу повсякденного побутового спілкування [27]. з його живим емоційно-експресивним зарядом.

Яскравим засобом мовної експресії діалектного мовлення виступає фонетичне маркування словоформ, як, наприклад, вживання голосного [і] замість [о] у слові «прірвалася»: «Як уходили назад до хати, то ціла хата заридала. Як би хмара плачу, що нависла над селом, прірвалася, як би горе людське дунайську загату розірвало — такий був плач» [38, с. 80].

Отже, діалектні фразеологічні утворення привертають увагу читача, змушують заглибитися і в мову новели «Камінний хрест», і в змальований навколишній світ. Вони часто позначають специфічні місцеві реалії, розширюють уявлення читача про умови життя, побут народу. Численними для творчої палітри В. Стефаника є фонетичні та морфологічні діалектизми, які продуктивно функціонують у мові персонажів. До того ж вони доповнюють місцевий колорит мовлення, надаючи йому експресії. Крім того, діалектизми твору емоційно насичені, усі вони є компонентами експресіоністичного стилю завдяки створюваній ними простоті і природності.

2.3. Проблема дітовбивства та стилетворча роль локальних компонентів у новелі «Новина»

Новела «Новина» В. Стефаника – є одним із найкращим взірців класичних психологічних новел: несподівана кінцівка, лаконічність, драматизм, глибокий психологізм. Початок твору – це розв'язка, у читача шок: «У селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку. Хотів утопити і старшу, але випросилася». Композиція новели нетипова: спочатку розв'язка, потім зав'язка (усвідомлення Грицем, що діти гинуть від голоду), а в самому кінці – кульмінація (сцена злочину). Автор прискіпливо описує мотиви, які спонукали батька до злочину, намагається зазирнути у психіку свого героя.

Новелі притаманна не властива Стефаникові манера розповіді – "трьома голосами". Автор повідомляє читачеві новину і про бідування батька за два роки до події, після чого непомітно "передає" слово селу. Голос автора ніби зливається з голосом села і сусідів, що без "підказки" й не розпізнаєш власника його, а "підказкою" слугують авторські ремарки-уточнення: «А тепер усе село про нього заговорило». Та далекі люди (село) не могли заглянути в душу нещасного батька, оскільки до злочину ніхто життям цього чоловіка не цікавився. Такі деталі могли знати тільки близькі люди, свідки Грицевих страждань - сусіди. Кожен із голосів виділений у новелі графічно: автор ("У селі сталася новина..."), село ("То прийшов він вечером додому та й застав

дівчата на печі"), сусіди ("Одного вечера прийшов Гриць до хати..."). Така форма викладу дала можливість Стефаніку відтворити психологічне в тісному зв'язку з епічним.

Поштовхом до написання новели стала жахаюча подія в селі Трійці (неподалік від Коломиї): вдівець Михайло, тяжко бідуючи з дітьми після смерті дружини, не знайшов іншого виходу зі скрутного становища, як втопити їх. Лише старша, яка стала свідком страшної події, випросилася. Ця історія вразила В. Стефаніка, він згадував про пережите потрясіння, що як «опир, кров випиває». Глибина переживання трагедії виявилася і в композиції твору. Письменник «вилучив зі змісту усе несуттєве, побічне, декоративне, описове, залишаючи самі оголені явища і факти» (О. Черненко).

Чорно-біла, контрастна колористика твору, акцентування деталей, що промовисто передають психічний стан персонажа, художнє дослідження проблеми вини й покарання - це риси експресіонізму, стилю, що дозволив авторові умістити страшну трагедію в короткий, але сильний художній твір.

В описі дітей, виконаному як шкіци вуглем, автор наголошує на контрасті між тілом, що вже цілком омертвіло (дитячі тіла «полетіли би з вітром, як пір'я»), і духом, душею, адже очі дівчаток живі й тяжкі, як олово». Експресіоністичний пейзаж - освітлена місяцем річка - посилює відчуття психологічної грані, межі в психіці персонажа.

Початок кожного образка — загальний план, у якому переважає дія. Гриць Летючий утопив свою доньку («Новина»). У новелі немає спроб виправдати чи засудити Летючого. В. Стефанік - безсторонній художник. Він різьбить людську муку й страх покинутості живої істоти сам-на-сам із величезним болем під небом вічності.

Василь Стефанік спирався в творчій практиці на принципи бриколажу, тобто творив за допомогою «підручних засобів». Із окремих мовних партій «однобічного діалогу», рідше — зі словесних зіткнень і суперечок персонажів та скупих фраз авторського тексту формувалася своєрідний «інтелектуальний бриколаж»[32, с. 194].

Трапляються у тексті новели й діалектні вкраплення у мові героїв, які передають бідність, безпросвітність і тяжке життя Гриця: *дєдю* ‘тато’, *начинєйтеси* ‘наїстися’, фраземи як *щєнята коло голої кістки* ‘дуже голодні’, *драночки* ‘старий, зношений одяг’, *здавалося, що кістки в лиці потріскають* ‘бути дуже худим’, *мєлдуватиси* ‘святкувати’, *борзєнько* ‘негайно, проворно’, *бодай ї земля вікінула!* ‘бажання людині смерті’. Діалекти підкреслили реалістичність суворого, безнадійного життя Летючого. Стефаник через народну мову показує почуття і думки простої людини, з її болем, безсиллям і покорою перед злиднями.

Висновки до розділу 2

У розділі проаналізовано діалектну лексику новел Василя Стефаника. Обґрунтовано актуальність застосування корпуснобазованого та кількісного методів у вивченні художніх творів, висвітлено стан та перспективи такого плану досліджень в україністиці. Західні вчені наголошують на перспективності таких розвідок на матеріалах художніх творів задля вияву неочевидних ознак стилю певного письменника/ці, провідних мотивів його/її творчості. Українські вчені з середини минулого століття здійснювали такі дослідження на масиві корпусу текстів різних авторів. Деякі дослідники присвячували такі праці окремим творам та авторам. Стефаникознавство також не залишилося осторонь таких підходів, проте більшість праць засновано на творах різних видань, які не завжди відповідають оригінальному задуму автора, містять значну кількість редагувань та виправлень.

Уперше таке дослідження здійснено нами на корпусі новел Василя Стефаника, опублікованих за життя новеліста, що відповідає текстологічним засадам вивчення мови творів певного письменника. Твори Василя Стефаника вирізняються застосуванням рідної для письменника покутської говірки та становлять значний інтерес для дослідження.

Встановлено, що зі всього обширу виокремленої з корпусу діалектної іменникової лексики переважну більшість становить група лексем на позначення людини. Здійснено контекстний аналіз та аналіз словникових

дефініцій отриманих слів, що дало змогу розподілити їх за тематичним групами.

Локальні компоненти в новелах автора виконують й комунікативну, функцію, підкреслюють соціальний статус персонажів, їхнє походження, мовленнєві особливості. Вони роблять текст живим і реалістичним, дозволяючи читачеві краще зрозуміти контекст і атмосферу новел.

Загалом виокремлено 9 тематичних груп локальних компонентів у новелах Стефаніка, найбільш чисельною з яких є група іменників на позначення родинних зв'язків, роду занять людини, а також оцінних назв людей. Решта становлять іменники на позначення різних аспектів тогочасного побуту сільського населення Покуття (їжа та напої, предмети побуту, а також назви будівель та конструкцій). Окреслено перспективи застосування отриманих фактів у подальших дослідженнях.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В 10-11 КЛАСАХ

2.1. Дослідження творчості Василя Стефаника на уроках української літератури в 10-11 класах

Українська літературна мова протягом всіх історичних етапів перебувала у взаємодії з народними говорами, які у свою чергу об'єднавшись створили мовний колаж під назвою діалект. На діалектне мовлення активно впливають літературні норми. Багато особливостей вимови, лексичних і граматичних ознак діалектів витісняються загальнонародними літературними формами. Місцевий діалект, будучи відгалуженим від національної мови, поширений на обмеженій території. Він характеризується певною сукупністю діалектних явищ, що є відмінним від сукупності діалектних явищ іншого місцевого діалекту. Проте не можна думати, що діалектні явища одного діалекту повністю відрізняються від діалектних явищ іншого діалекту.

Межі поширення діалектних явищ у говорах сучасної української мови звичайно не збігаються, а найчастіше вони перехрещуються між собою.

У сільській місцевості діалектна лексика має більш виражене розмовне мовлення. У школі вчителю доводиться багато працювати над тим, щоб пояснити дітям значення кожного діалекту, який трапляється в мовленні чи у текстах. На окремих уроках проводиться словникова робота з діалектами. На таких заняттях вчитель має пояснити походження слова, розтлумачити значення його, і пояснити місце даного слова у сучасному мовленні.

Дослідження даного розділу роботи зумовлене потребою проаналізувати функції та особливості локальних компонентів новел Василя Стефаника, їх значення та роль на уроках української мови та літератури у школі.

На думку методиста Євгена Пасічника, пізнання творчості письменника неможливе без розуміння його ідіостилю. Учителі-словесники зауважують, що учні не мають навичок виокремлення манери письма автора з художнього тексту. Це вкотре підкреслює той факт, що вчитель має допомогти учням

пізнати глибинність твору, особливості ідіостилю письменника. Ознайомлення учнів з життєвим шляхом письменника є не просто підготовчим етапом до вивчення його творчості, а й важливим психологічним та естетичним налаштуванням [30].

Дослідниця Ольга Деркачова прихильна до думки, що психологічні стани селян у період ХІХ - поч. ХХ століття (масова еміграція) можна співвіднести із сьогочасними подіями, які сколихують Україну щодня та мають негативний психологічний тиск на українців. У зв'язку з цим можна визначити методичну основу вивчення творчості Василя Стефаника, обґрунтовану Ольгою Деркачовою, викладеній у філософії тріадності. За цим методом дослідження учні мають спершу детально проаналізувати твір, зробити цитатні виписки, а згодом розподілити свої припущення за логікосеміотичною моделлю трьохкомпонентної єдності (самоти → самотності → усамітнення). Досліджуючи новели письменника, старшокласники можуть зауважити, що моральна виснаженість, думки про наближення смерті та постійний страх були частиною життя селян [48, с.38].

Василь Стефаник як ніхто інший здатний передати людські страждання, які є частиною людського життя. Митець рідко говорить про причини страждань, але є їхнім транслятором. Автор уміє підібрати такі слова та створити з них такі конструкції, що мороз іде шкірою. Коли читаєш його новели виникають думки про те, наскільки не хотілося б опинитися там, серед його героїв, серед того життя. Він показує не лише історію наших предків, але і їхню смерть, яка замальовується майже у кожній новелі. А якщо не смерть, то самотність, а якщо не самотність, то нелюдська важка праця.

У новелах письменника тісно межуються мова автора і мова героїв — широко використовується невласне-пряма мова. При вивченні творчості цього митця потрібно особливо виділити цю деталь, тоді стане зрозумілим, чому мова творів В. Стефаника насичена покутсько-буковинськими діалектизмами і в чому оригінальність творчої манери цього неперевершеного новеліста.

Письменник використовував мовний дуалізм: герої, як правило, говорять специфічним покутським діалектом, а авторська мова залишається літературною. Хоча в пізніших творах діалектизмів стає менше, вони залишаються важливим засобом передачі психологічного стану, побуту та культурного фону героїв, надаючи творам унікального колориту.

Елементи діалектного мовлення у творчості В. Стефаніка виконують не стільки етнографічну, скільки експресивно-виражальну функцію, завдяки чому йому вдається глибоко охарактеризувати ту дійсність, ті соціальні обставини, які були породжені капіталістичним, несправедливим, жорстоким суспільством.

Селяни у новелах — носії складних переживань: горя, смутку, розлуки, втрат. Письменник показує нерівність, соціальну несправедливість, вплив поміщиків, нужду, еміграцію.

Літературознавець Роман Піхманець, провівши аналіз новели «Новина» Василя Стефаніка, акцентував увагу на свідченнях дослідників, які вважали твір штучним та неправдоподібним. У цьому контексті треба звернути увагу на статтю дослідника М. Млакового «Галицьке селянство у творах В. Стефаніка». Дослідник стверджував, що герої Стефанікових новел є «неселянськими, неспівзвучними з тими, що я їх бачив». Таким чином, Млаковий сприймав новелу «Новина» фальшивою як у психологічному, так і в соціальному вимірі. Він переконливо доводить, що покутське село, на відміну від зображеного в творі, не знало байдужості до проблем суспільства. Навпаки, воно протягом століть плекало стійку мораль, яка була укоріненою в християнських цінностях. Зокрема, у допомозі нужденним, хворим, немічним, адже це було не лише обов'язком, а й частиною буденного життя селян.

Стиль Стефаніка відрізняється лаконічністю, важкою емоційною напруженістю, розкриттям внутрішнього світу літературних героїв.

Дослідження творчого шляху новеліста слід розпочинати із пошуків його естетичних уподобань, які є вагомим відбитком у художніх текстах. Життя письменника сповнене болем та ,водночас, ніжністю. Розповідаючи учням життєвий шлях Василя Стефаніка, варто звернути особливу увагу на взаємини

письменника з матір'ю, адже народна пісня, яку вона наспівувала в дитинстві, стала найтеплішим спогадом митця. Мати стала для Стефаніка моральною опорою, адже коли тато відправляв його на навчання, вона гірко плакала, передбачаючи, що в майбутньому сина чекає важке життя.

Біографічний метод на уроках української літератури полягає в стимулюванні учнів до самостійного вивчення матеріалу, тому виклад вчителем основних фактів із життя письменника має бути чітким, пізнавальним та ґрунтовним. Вивчаючи життєпис письменника потрібно мати психологічну та естетичну підготовку до розгляду його творчості. Особа письменника в будь-якому випадку повинна розглядатись в нерозривному зв'язку з епохою, в якій він жив.

Розглянемо особливості вивчення життя і творчості письменника в 10-11 класах:

- *системний підхід*: біографія вивчається в контексті суспільно-історичного періоду, літературного напрямку та індивідуального стилю письменника;
- *аналіз джерел*: використання різноманітного фактичного матеріалу (автобіографії, щоденники, записки, листування, спогади, присвяти від інших осіб);
- *акцент на особистість*: увага на формування особистості митця, його поглядах, ідейних пошуках, які втілюються у творчості;
- *використання різноманітних методів і прийомів*: порівняльний аналіз, інтерпретація, створення презентацій, проектів, написання есе тощо.

У чинній програмі для загальноосвітніх навчальних закладів для 10–11 класів (рівень стандарту) особлива увага спрямована на ключові компетентності, якими має володіти учень/учениця, а саме: «установлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями в житті героїв твору; аналізувати життєву ситуацію з певної позиції». Важливим завданням для ґрунтовного засвоєння матеріалу є впровадження на уроках української літератури інтерактивних методів навчання. Наприклад, під час вивчення новели

«Камінний хрест» доречно застосувати метод «Евристичної бесіди», зокрема під час з'ясування питання еміграції українців за кордон. Метод рольової гри можна застосувати під час узагальнення на уроці. Наприклад, старшокласники можуть змінити кінцівку новели «Камінний хрест» та розіграти відповідні сценки.

Розробка інтегрованого уроку (поєднання уроку української мови та української літератури) буде продуктивною формою інноваційної педагогічної діяльності для старшокласників. Учні краще зрозуміють взаємозв'язок літературного твору і його мовними особливостями, що підвищує їхню мотивацію та інтерес до вивчення теми. Під час інтегрованого уроку учні одразу застосовують мовні знання у літературному контексті. Вивчаючи новелу Стефаніка, вони одночасно аналізують:

- діалектизми та їх значення, функції (українська мова),
- психологію героя, аналіз твору (література).

Інтеграція стимулює аналіз, порівняння та аргументацію. Такі уроки роблять навчання цілісним і логічним. Під час інтегрованого уроку доцільно застосувати інтерактивну вправу «*Діалектна сцена*».

Мета: показати, як діалектизми створюють колоритність мовлення.

Перебіг:

1. Групи отримують короткий уривок із новели.
2. Учні інсценізують його, намагаючись відтворити мовлення героїв із діалектними словами.
3. Потім – коротке обговорення:
  - Чи зрозуміла вам така мова?
  - Яку вона створює атмосферу?

Актуальним є комплексний підхід вивчення експресіонізму в інтерпретаціях українських та зарубіжних письменників на інтегрованих уроках. Завдяки інтегрованому уроку української та зарубіжної літератури учні можуть по-новому осягнути значення та ознаки експресіонізму як літературного напрямку, і відкрити для себе Стефаніка в новому світлі – митця

європейського рівня, який зміг перетворити біль українського селянства на загальнонаціональний образ.

Під час вивчення новел сучасними й продуктивними є такі інтерактивні формати роботи на уроці:

- Створення сторінки героя в Instagram. Що б вони публікували? Які фото, емоції? Які хештеги? Хто би був у них в друзях?
- Інтерактивна гра «Голос громади». Учні пишуть 2–3 репліки від імені різних селян. Чи засуджують вони вчинки героя? Чи розуміють?
- Дискусійне завдання «Чи був вибір?». Групи отримують різні позиції: герой мав вибір - герой не мав вибору - герой помилився в розумінні реальності. Потрібно захищати позицію аргументами.
- Створити соціологічне міні-дослідження. Учні проводять опитування (в класі, чи за межами школи), запитують: «Як люди ставляться до бідності?», «Чи можуть обставини виправдати злочин?». Порівнюють з ідеями новели «Новина».
- «Новина 2.0» (за змістом новели «Новина»). Створити сучасний ремейк новели: Що б змінилося у 2025 році? Де би жив герой? Чому би він став безвихідним? Чи міг би знайти допомогу?
- Творче завдання: написати власний міні-уривок у стилі Стефаніка (2-3 абзаци), використовуючи не менше 5 діалектизмів.

Інтерактивні завдання активізують учнівську діяльність: учні перестають бути пасивними слухачами, а стають учасниками процесу, аналізують текст, обговорюють, роблять висновки. Розвиток критичного й аналітичного мислення, підвищення розуміння тексту, підтримка пам'яті і уваги, стимулювання творчості, формування комунікативних навичок – усе це переваги інтерактиву під час уроку.

Цікавим та творчим завданням для старшокласників є створення профілю головного героя в соціальних мережах [21]. Безперечно, така форма роботи із художнім текстом розкриє творчі задатки учнів. Цей вид індивідуальної роботи можна провести в двох варіантах: створення реальної сторінки в соціальній

мережі та віртуальної – творчої, записуючи опис героя, вклеюючи його фото, створюючи потенційні дописи тощо. На просторах Інтернету можна згенерувати фото літературного героя за цитатним описом або характеристикою зовнішності. Це підкреслює те, що учні під час виконання такого завдання виконуватимуть пошуково - дослідницьку роботу, яка сприятиме їхньому особистісному розвитку.

Згідно з Програмою з української літератури для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (10-11 класи, рівень стандарту) в 10 класі на уроках літератури вивчають новели В. Стефаника «Камінний хрест», а для самостійного читання пропонують такі новели, як «Новина», «Марія», «Катруся», «Святий вечір». Тому, під час проходження виробничої переддипломної педагогічної практики у ЗЗСО, я підготувала для учнів 10-го класу позакласний захід: «*Василь Стефаник. Новела «Новина»*». Десятикласники перед заняттям обов'язково мають прочитати новелу.

Важливим завданням для більш глибокого розуміння новели вважаю «*Читання між рядками*». Учні отримують фрагменти новели без контексту. Потрібно:

- визначити, які приховано почуття героя;
- які деталі тут є символами;
- чому Стефаник приховує, а не пояснює.

Читання між рядками вчить учнів бачити глибші сенси, які автор не називає прямо, виявити приховані мотиви, побачити те, що автор навмисно не називає, зрозуміти духовний або етичний підтекст, працювати з психологією героїв.

Розробила творче завдання - «*Суд над героєм*» (рольова дискусія). Учні обирають ролі:

- Прокурор
- Адвокат
- Свідки (сусіди, старости, жінка Гриця, сам автор)

- Суддя

Під час дискусії учні повинні обґрунтувати позицію фактами з тексту. Рольові дискусії на уроці літератури — один із найефективніших способів розвитку мислення, емоційної сфери й навичок комунікації старшокласників. Такий вид роботи допомагає краще розуміти:

- мотивацію персонажів;
- внутрішні конфлікти;
- авторську позицію;
- підтекст твору.

Проблемні питання створюють мисленнєву напругу на уроці літератури, яка є основою навчання. Учні вчать опиратися на текст, добирати докази, висловлювати думку, переконувати інших, аргументувати, пропонувати альтернативні розв'язки, моделювати інші варіанти розвитку подій. Проблема - це завжди про вибір, невизначеність, пошук. Ось приклад проблемних питань до новели «Новина»:

- Чи має право людина на злочин заради порятунку?
- Що найбільше повпливало за трагедію: герой, громада, бідність, жінка, соціальна система?
- Навіщо автор подає екскурс в минуле після розв'язки?

Пропоную учням самостійно сформулювати проблемні питання до твору, наприклад:

- Чому герой доходить до такого страшного рішення?
- Чи може батько бути «винним»?
- Чи є «Новина» соціальним вироком?
- Як побудована психологія героя?

Робота над мовою твору, а саме діалектизмами – допомагає побачити учням, як ці слова передають колорит місця події, мовлення героїв. Учні отримують фрагмент новели, шукають діалектизми й за словничком знаходять

значення. Під час такої роботи, десятикласники міркують, які відтінки вони надають новелі, що передають - емоції, побут чи реалії?

Пропоную учням створити «Психологічну карту Гриця». У схемі зазначити:

- травми;
- рівень відповідальності;
- внутрішні конфлікти;
- аргументи «за» і «проти» його вчинку;
- життєві обставини, які зламали людину.

Під час розробки схеми, учні візуалізують внутрішній світ персонажа, схема дозволяє структурувати інформацію, виділяти головне й суттєве, встановлювати взаємозв'язки між характеристикою героя і вчинками. Через таку схему легко простежити розвиток дій, зміни у внутрішньому світі героя. Ще одна причина схематично зображувати характеристику героя – це те, що візуальні схеми краще запам'ятовуються, ніж звичайний конспект.

Стефаник прагнув показати селянський світ таким, яким він є – без прикрас. У новелі діалектизм передають реальний спосіб мислення селян, їхній побут, живу мову, створюють особливу психологічну атмосферу, роблять монологи героїв більш драматичними. Стефаник підкреслює коріння свого народу — покутську культуру, її голос, мелодику, традиції. Діалект у нього — це модель світу, не просто мовний засіб.

2.5. Вивчення діалектної лексики на уроках української мови в 10-11 класах (на матеріалі новелістики Василя Стефаника)

Поглиблене вивчення специфіки діалектів розвиває навички теоретичного осмислення різноманітних проблем: з'ясувати тенденції формування загальнонародної мови, зрозуміти і пояснити процеси змін, які відбувалися у фонетичній системі, граматичній будові й лексичному складі сучасної української мови. мови інтерактивних методів навчання. Вивчення діалектів розвиває вміння здобувачів визначати значення незнайомих слів за контекстом,

аналізувати походження слів, робити висновки про мовну картину світу. Тому перед учителем стоїть завдання поповнити власні знання з лексикології, засвоїти сучасну методику вивчення української лексики, і пояснити учням явища, які відбувалися і відбуваються нині у літературній і говірковій лексиці. Учні мають розуміти, що говіркове мовлення не однорідне, а багат шарове, історично сформоване і досі розвивається.

У шкільному курсі української мови в 10-11 класах вивченню діалектної лексики відведено незначне місце. У навчальній програмі 11 класу з української мови (профільного рівня) є розділ «Сучасна українська мова як вища форма існування національної мови», де учні мають вміти характеризувати стилістичні особливості просторіччя, професійних різновидів, територіальних та соціальних діалектів. Опрацьовуючи навчальний матеріал, що стосується цього розділу, можна запропонувати школярам нижче наведені вправи.

Учням можна запропонувати вправу, де потрібно пояснити значення виділених слів й пригадати, які слова називаються діалектизмами. Ось приклад речень:

Були козаки на селі проти Прохора – що волохаті **туркоти** проти орла (П.Куліш). Швидко йшла вона **плаєм**, нагинаючись легко попід смерекові **галузи**, що звисали понад дорогою (О.Кобилянська). Із-за чорного кам'яного **щовба** виринула велика **дараба**, на ній стояв, зігнувшись у дугу, старий гуцул у лисячій **клепані** на голові й з люлькою в зубах (І.Франко). Він не навчився навіть своє **порекло** на письмі покласти (В.Стефаник).

Вправа на розподіл слів, де учні мають поділити слова на групи: 1) загальноживані; 2) професійні; 3) діалектні. Також учням потрібно з'ясувати за словниками значення виділених слів (діалектних), усно скласти з ними речення. Приклад слів: мешкати, збільшувати, **газда**, земля, хлібина, **тайстра**, вулиця, **файний**, космос, **ватра**, штрек, шурф, лазер, зустріч, скальпель, біофізика, аббревіація, фонема, **кабиця**, місяць, **плай**, квартет, соліст, лібрето, сестра, брат, **вар'ят**, **морва**, машина, лікар, операція, перцепція, драма, епос, нічний, щодня, весело, ракета, **сарака**, операційна, реанімація,

антрацит, на-гора, кубрик, **газдиня**, фрахт, яхта, освіта, наука, ампер, **пштинькати**.

У навчанні старшокласників є нагальна потреба в умінні грамотно й системно працювати зі словниками, тому на уроці доцільно застосувати такий вид завдань. Учні ознайомлюються зі словниками говірок, здійснюють пошукову діяльність, у них виробляються стійкі уміння працювати з лексикографічними джерелами, тобто в здобувачів формуються стійкі переконання, що словники – це не тільки довідкові видання, а й елемент носія мови, оскільки саме в лексичному складі мови зафіксовано культуру й історію країни народу. Наприклад, учням можна запропонувати вправу, де за допомогою словника потрібно потлумачити діалектні слова, які трапляються у новелі «Камінний хрест»: «ляда», «катруця», «лоханя», «клуня», «пательня», «моцуватися», «бук», «бодяк», «газда», «струнви» тощо.

Цікава вправа «Стилістичне редагування», де учням потрібно встановити, чи вмотивоване використання діалектних слів у кожному з наведених речень, мають пояснити значення виділених слів, навести їх відповідники у літературній мові і проаналізувати в яких випадках діалектизми створюють розмовний колорит. Приклад вправи:

Збори триватимуть **зо** дві години, не менше. 2. Коли Шевченкові було дев'ять років, помер **йому** батько. 3. І так мені **банно** (шкода), що не можу з вами **здибатися**, поговорити — мушу роботу **пантрувати** (стежити, доглядати), аби зима не застала. 4. Почекай на мене **пару** хвилин, я зараз звільнюся. 5. Він не шкодував себе, щоб врятувати свого **ліпшого** друга. 6. Вчора був **студений** день, а сьогодні уже тепліше. 7. Тато їх **робив** складальником у друкарні, а мама була швачкою. 8. Аби ти знав, який цікавий фільм ми **виділи**! 9. Село уже **рихтувалося** ночувати, а до будинку, що розливав із вікон яскраве світло, йшли люди. 10. **Уперед** вивчи вірш напам'ять, а тоді підеш гуляти!

Вправи з української мови для старшокласників зазвичай побудовані так, щоб одночасно розвивати кілька мовних компетентностей: *лексичну* (робота за

словниками), *граматичну* (повторення морфології, синтаксису, пунктуації), *стилістичну* (розуміння, як мовні засоби впливають на тон, жанр, емоційність тексту), *комунікативну*, тобто вправи комплексні.

Доцільно для старшокласників провести інтегрований урок з української мови і української літератури. Наприклад, учням можна запропонувати такі завдання:

1. Випишіть речення з діалектами із новели.
2. Підкресліть звертання, які містять діалектизми, архаїзми.
4. Поясніть лексичні значення слів: *льоx*, *припічок*, *лампач*, *рейвах*, *квач*.

Вправа «Розвідники» на повторення родів іменника, де учні списують і підкреслюють слова – іменники жіночого роду і за допомогою словника знаходять значення діалектів.

Кварта, куча, прадіво, пательня, сіни, дратва, припічок.

Цікавою й корисною під час вивчення лексики є вправа на підбір синонімів до слів діалектів.

Кварта - ... (кружка)

Пательня - ... (сковорідка, чара)

Рейвах - ..(гармидер)

Когут - ... (півень)

Лоханя - ... (миска)

Сіни - ... (коридор)

Гижки - ... (холодець)

Творчою є вправа «Знайди діалектизм», метою якої є здатність учнями розпізнавати діалектні слова в художніх текстах. Вчитель кожному учню роздає уривки з новел (наприклад, “Новина”, “Камінний хрест”, “Синя книжечка”). Спочатку вони підкреслюють слова, які не належать до літературної норми, а згодом обговорюють: що означають ці слова, з якої вони місцевості, чому автор їх уживає.

Дослідниця Надія Лаврусевич у своїй науковій розвідці розглядає вивчення новелістики Василя Стефаника на уроках української мови в формі рольової гри [28]. Наприклад, учні формують групи, і проводять змагання на перевірку знань діалектів новели «Камінний хрест».

Додаток до уроку

Словник діалектних слів

1. Газда (сучасний правопис - газда) - господар.
2. Ліпше - краще
3. Моцуватися - вмоцуватися. Тут - напинатися
4. Струнви - струни
5. Лед - лід
6. Бук - тут - палиця
7. Вихолітувалося - хилиталося
8. Бодяк - колючка
9. Цу - цю
- 10.Сапов шкребчи - сапою шкреби
- 11.Слинов - слиною
- 12.Батюгов - батогом
- 13.Най - хай
- 14.Видів - бачив
- 15.Патороч - випадок, неприємність
- 16.Крак - гак
- 17.Буката - шматок
- 18.Тобов грену - тобою вдарю, тобто "кину тебе"
- 19.Розлетишси - розлетишся
- 20.Тєжкий - важкий
- 21.Відай - мабуть
- 22.Гримнути - кинути
- 23.Пражити - пекти
- 24.Обскакує - облазить

25.Ледви добивси - ледве дійшов

26.Мінута - хвилина, мить.

Рольова гра створює навчальну ситуацію, максимально наближену до реальної: ведення діалогу, аргументування, переконування, коректне висловлення думок у різних соціальних ролях. У старшій школі важливо вміти висловлювати позицію, працювати з проблемним питанням, будувати діалог, тобто розвивати більше усне мовлення, ніж писемне, а рольова гра — ідеальна підготовка до цього.

Вправа на розвиток мислення старшокласників. Учням потрібно прокоментувати висловлювання Івана Франка:

*Діалект, а ми його надишем
Міццю духу і огнем любови,
І нестертий слід його запишем
Самостійно між культурні мови...*

Також поміркувати над запитаннями: «*Чи можна сьогодні говорити про необхідність “надішати” українську мову новим змістом і силою? Як саме?*», «*Чи можна вважати діалекти частиною культурного багатства? Чому важливо їх зберігати?*».

Висновки до розділу III

Талановитий класик збагатив українську літературну мову, зокрема її белетристичний новелістичний жанр, вагомими стилістичними нюансами. Засобами образності, емоційності, ритмічності мови Стефаник свою прозу наблизив до поезії. Новели В. Стефаника служили і будуть служити зразком мовної майстерності для майбутніх українських письменників.

Домінантою творчості В. Стефаника виступає діалектна текстова фактура — діалектизми на фонетичному, морфологічному та лексичному рівнях, які відтворюють колорит місця й часу, надають творам настроєвості, тональності та емоційної насиченості.

Стефаник використовує мінімум слів для досягнення максимального ефекту, передаючи цілі драми кількома штрихами, що дозволяє глибоко розкрити психологічний стан героїв.

Мовне багатство творів Василя Стефаника дає можливість використовувати тексти новел як дидактичний матеріал при вивченні на уроках української мови лексики, розробці інтегрованих уроків, а також у позакласній роботі, виховних заходах. Стефаник працює з травмами, граничними душевними станами, важкими моральними виборами. Старшокласники вже здатні до абстрактного мислення, аналітики та емпатичного прочитання складних психологічних текстів. Тому саме в старшій школі вони можуть усвідомлено аналізувати драматизм його новел і співвідносити їх із реальними життєвими ситуаціями. Тексти Василя Стефаника стислі, насичені, багатозарові. Під час читання, учні пізнають реалії життя галицького села кінця XIX – поч. XX ст., економічні проблеми, причини еміграції, виникнення бідності. Новели митця — ідеальний матеріал для роботи з художньою формою на високому рівні.

Відтак новели Василя Стефаника залишаються актуальними й в наш час. Для сучасного читача твори письменника сприймаються не лише як історична пам'ять, а й як живий вияв страждання і сили духу українського народу. Таким чином, проведене дослідження підтверджує, що сучасне опрацювання творів письменника-експресіоніста Василя Стефаника є надзвичайно потрібним, адже вчитель має добирати такі методи та форми роботи з учнями, щоб стимулювати їх у самостійному та глибшому аналізі творчого доробку новеліста.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі проаналізовано локальні компоненти у текстах новел Василя Стефаника. Творчість В. Стефаника – видатне, новаторське й до певної міри етапне явище в історії української мови та літератури. Письменник виступив оновлювачем української прози, майстром стислої соціально-психологічної новели, яка з кінця XIX століття посіла в літературі дуже важливе місце.

У своїх новелах Василь Стефаник використовує локальні компоненти не лише для створення образної системи, а й намагається відтворити типову атмосферу сільського життя на Покутті.

Встановлено, що діалектний простір Стефаникової художньої мови досить різноманітний, багатогранний, він репрезентує всі типи стійких словосполучень, які за семантикою співмірні з різними частинами мови – іменниками, займенниками, прикметниками, дієсловами, прислівниками, вигуками.

За дослідженнями багатьох вчених, діалектизми у творах Стефаника класифікують за такими видами: діалектизми лексичні, фонетичні, морфологічні, етнографічні, семантичні.

В ідіостилі Стефаника особливе місце посідають фраземи, якими щедро наділена мова його новел. Найбільшою групою фразем у мові новел Стефаника, є дієслівні. Більшу частину фразем цієї групи становлять ті, які стосуються життєвого циклу людини, а серед них – стійкі словосполучення на позначення події перестати жити, завершити життєвий шлях. Значна частина стійких словосполучень у новелах Стефаника семантично співмірна з прислівниками, виражаючи різні ознаки дії або стану, іншої непроцесуальної ознаки або предмета.

Василь Стефаник у новелах досить часто використовує діалекти як особливі емоційно-експресивні номінативні засоби для художнього відображення найрізноманітніших аспектів діяльності персонажів, їх

зовнішньої характеристики, змалювання фізичного й психічного стану героїв новел, з'ясування їх світобачення й світосприймання тощо. Переважною є діалектна лексика на позначення людини, що може свідчити про антропоцентричність творчості новеліста.

Основне підґрунтя фразем у новелах Василя Стефаника становлять покутські діалектні стійкі словосполучення. Їх художнє освоєння новелістом органічно поєднано з використанням українських загальнонаціональних фразем.

Стилістика Стефаникових новел показує, що й говіркове мовлення може бути виразником високого інтелектуального змісту художньої прози, художньо-виражальним засобом естетизації оповіді.

Використання покутсько-буковинського діалекту у творчості Василя Стефаника є важливим елементом його стилю, що робить його новели особливо яскравими та виразними.

Модерністське оповідання «Камінний хрест» посідає особливе місце у творчому доробку В. Стефаника не лише тому, що це єдиний його твір, присвячений темі еміграції, а й через багатство ідейного спрямування та оригінального сюжету. Покутський діалект вирізняється своїми, властивими лише йому характерними рисами, тому його словниковий ресурс став важливим засобом глибинної сутності твору В. Стефаника «Камінний хрест».

Мовне багатство творів Василя Стефаника дає можливість використовувати тексти новел як дидактичний матеріал при вивченні на уроках української мови лексики, розробці інтегрованих уроків, а також у позакласній роботі, виховних заходах. Проведене дослідження підтверджує, що сучасне опрацювання творів письменника-експресіоніста Василя Стефаника є надзвичайно потрібним, адже вчитель має добирати такі методи та форми роботи з учнями, щоб стимулювати їх у самостійному та глибшому аналізі творчого доробку новеліста.

Отримані результати дослідження можуть бути використані під час вивчення творчості В. Стефаника на практичних заняттях із української

мови як у вищих навчальних закладах, так і в загальноосвітніх школах, допоможуть у написанні учнівських й студентських рефератів, повідомлень та творів.

Дослідження локальних компонентів потребує ґрунтовного аналізу й має перспективу подальшого вивчення на конкретному мовному матеріалі напрацювань В.Стефаніка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієнко Л. А., Дарчук Н. П. Принципи створення параметризованої бази даних за поетичними текстами Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність. До 130-річчя від дня народження Лесі Українки*: Зб. наук. пр. Луцьк : Волин. обл. друк., 2004. С. 344-352.
2. Антонович М.М. Відтворення фразеології новел В. Стефаника в англійських перекладах. *Стефаниківські читання*. Вип. 1. Івано-Франківськ, 1990. С. 113–115.
3. Бабич Н. Психологізм новел Василя Стефаника засобами фразеології. *Василь Стефаник і українська культура: тези доп. наук. конф.* Ч. II. Івано-Франківськ, 1991. С. 3–5.
4. Баран Я.А. Прагматичний аспект реалізації фразеологізмів у новелах В.С. Стефаника. *Стефаниківські читання*. Вип.1. Івано-Франківськ, 1990. С. 116–119.
5. Баран Я.А. Структурно-семантичний та структурно-граматичний аналіз фразеологізмів у новелах В. Стефаника. *Стефаниківські читання*. Вип 2. Івано-Франківськ, 1993. С. 84–86.
6. Биби́к С. Діалектне слово у словнику і в тексті. *Семантика мови і тексту*: зб. ст. VIII Міжнар. конф. Ів.-Франківськ : Плай, 2003. С. 46–50.
7. Бігусяк М. Етнофраземи в новелах Василя Стефаника. *Стефаниківські читання*. Вип 2. Івано-Франківськ, 1993. С. 91–93.
8. Бук С. Корпус текстів Івана Франка: спроба визначення основних параметрів. *Прикладна лінгвістика та лінгвістичні технології: MegaLing 2006*: Зб. наук. пр. Український мовно інформаційний фонд, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. Київ : Довіра, 2007. С. 72-82.
9. Василь Стефаник – художник слова. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
10. Горещкий П. Й. Історія української лексикографії. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1963. 359 с.

11. Гриценко П. Діалектологія. *Українська мова*. Енциклопедія. Київ, 2005. С. 149.
12. Гуцульські говірки : Короткий словник (відп. ред. Я. Закревська). Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. 232 с.
13. Грещук В. Діалектне слово в тексті та словнику: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. 372 с.
14. Грещук В. Літературно-діалектний дуалізм новел Василя Стефаника. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2021. Вип. 2 (46). С. 86–90.
15. Дарчук Н. П., Лангенбах М. О. Електронний Словник мови Тараса Шевченка: методика і технології укладання. *Українське мовознавство*. № 1 (44). 2014. С. 106–115.
16. Демський М.Т. Українська фраземіка: дериваційна база, семантико-граматичні особливості. Упор. О. Демська, М. Яким. Дрогобич: Посвіт, 2019. 340 с.
17. Євтушина Т.О. Емоційність Стефаникових фразеологізмів. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Філологія”. 2004. Вип. 41. № 632. С. 180–184.
18. Євтушина Т.О. Фразеологізми в загальнонародній мові та новелістиці В. Стефаника. *Мова і культура*. Вип. 3. Т. 2. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2001. С. 80–85.
19. Єрмоленко С. Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози. *Українознавство. Число 1*. 2008. С. 198–205.
20. Зеленько А. С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine22-10.pdf>.
21. Інстаграм-сторінка героя літературного твору – новий формат подачі навчального матеріалу. URL: <https://naurok.com.ua/instagram-storinkageroya-literaturnogo-tvoru---noviy-format-p>.

22. Калимон Ю. О. Використання квантитативних методів у дослідженні ідіолекту письменника. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія “Філологічні науки”*. Мовознавство. Луцьк, 2017. С. 417–421.
23. Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова. Київ: Радянська школа, 1960. 277 с.
24. Кузьменко О.О. Урок «Василь Стефаник. Новела «Камінний хрест»». URL:<https://naurok.com.ua/urok-vasil-stefanik-novela-kaminni-y-hrest-414045.html> (дата звернення: 15.03.2025).
25. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. Винница : Нова Книга, 2007. 264 с.
26. Лесюк М. Фраземіка Василя Стефаника як засіб увиразнення тексту. *Василь Стефаник: наближення*. За ред. Степана Хороба. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. С. 178–190.
27. Матвіїшин В. *Василь Стефаник французькою мовою (Vassil Stefanyk. La Croix de pierre et autres nouvelles. Traduit de l'ukrainien par Ginette Maхymovytch. Kiev, Editions «Dnipro», 1975)*. *Всесвіт*, 1976. № 5. С.173.
28. Матвіяс І. Роль покутського говору в мові творів Василя Стефаника. *Культура слова*. 2010. Вип. 72. С. 71–80.
29. Негрич М. *Скарби гуцульського говору: Березови. Словник*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 221 с.
30. Пасічник. Є. *Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти*. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
31. Перебийніс В. С. *Статистичні параметри стилів*. Київ : Наукова думка, 1967. 260 с.
32. Піхманець Р. *Із покутської книги буття. Засади художнього мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича*. Темпора. 2012. 580 с.

33. Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми в лінгвоперсонологійному портреті Юрія Шевельова (на матеріалі корпусу текстів Юрія Шевельова). *Лінгвістичні студії*. 2019. Вип. 37. С. 130-134.
34. Словник буковинських говірок / заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2005. 687 с.
35. Словник українських говірок Карпатського регіону : пояснення та походження слів / уклад. Д. Савчук. Київ; Косів : Писаний Камінь, 2012. 152 с.40
36. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
37. Стефаник В. Межа. «Літературно-науковий вісник». Львів, 1927. Т. 92. Кн. 2. С. 97-98.
38. Стефаник В. Моє слово. Новели, оповідання, автобіографічні та критичні матеріали. Київ : Веселка, 2001. 319 с.
39. Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3 т. Київ, 1952.
40. Стефаник В. Твори (передмова В. Коряка. До друку виготовував Ів. Лизанівський. 3-є вид.) ДВУ, 1929. С. 94-95.
41. Стефаник В. Твори. Львів: 3 друкарні Видавничої Спілки «Діло», 1933. 222 с.
42. Стефаник В. Шкільник. «Рідна школа». Львів, 1932. № 1. С. 2-4.
43. Ткаченко Т. Діалектизми в мові прози Михайла Стельмаха. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць. Черкаси : Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького, 2011. Вип. 12–13. С. 232–235.
44. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Зібрання творів: У 50-ти т. Т. 31. Київ, 1981. С. 64.
45. Франко І. Літературна мова і діалекти. Львівський науковий вісник. 1907. Кн. 2. С. 228 – 232.
46. Черненко О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаника. Едмонтон, 1989. С. 222, С.224.

47. Шкрумеляк М. С. Тлумачний Словник-довідник гуцульських говірок / відп. за вип. Л. В. Бойчук. Івано-Франківськ: ІФОЦППК, 2016. 176 с.
48. Шуляр В. Націонезламний Василь Стефаник: осмислення філософії життя і творчості. *Теорія, методика і практика навчання*. 2024. № 3 (102). С. 32-45.
49. Baker P., McEnery A. *Corpora and Discourse Studies: Integrating Discourse and Corpora*. Springer, 2015. 310 p.
50. Coulthard M. Author Identification, idiolect, and linguistic uniqueness. *In : Applied Linguistics*, 24(4) 2004. P. 431 447.
51. Fligelstone S., Wichmann A. *Teaching and Language Corpora*. Routledge, 2013. 362 p.
52. Fowler R. *Linguistics and the Novel*. London: Methuen. 1977. 145 p.
53. Jones S. When Computers Read: Literary Analysis And Digital Technology. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*. Vol. 38. № 4. 2012. P. 27 30.
54. Leech G. N., Short M. N. *Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*. London and New York, Longman. 1981. 393 p.
55. Stubbs M. *Quantitative Methods in Literary Linguistics*. The Cambridge Handbook of Stylistics. Ed. by Peter Stockwell and Sara Whiteley. Cambridge : Cambridge University Press. 2014. P. 46 62.